

**Prehistorisch taalcontact in Ierland:
een analyse van de Oudierse landbouwterminologie**

Met dank aan mijn eerste begeleider:

prof. dr. Peter Schrijver

Plagiaatverklaring

Ik heb geen plagiaat gepleegd bij het schrijven van dit werkstuk.

Lars Bernardus Nooij .

30 april 2013

Inhoudsopgave

Inleiding	4
1. Theoretische verantwoording	6
2. Probleemstelling	12
3. Methodologische verantwoording	13
4. De gebruikte bronnen	19
5. Reconstructies en een formele vergelijking met het Proto-Keltische substraat	21
6. Betekenisveldverdeling van de eerste inventaris	24
7. Betekenisveldverdeling van de tweede inventaris en semantische analyse	26
Conclusie	29
Bibliografie	32
Bijlage 1: Voorblad van de eerste inventaris	34
Bijlage 2: De tweede inventaris	35
Bijlage 3: Betekenisvelden van de woorden uit de eerste inventaris op niveau 1 en 2	56
Bijlage 4: Overzicht van de woorden uit de eerste inventaris die onbehandeld zijn gebleven	66

Inleiding

Dit artikel gaat over de taal die voor het Iers in Ierland gesproken werd. Tegenwoordig is het een vreemde gedachte dat het Iers zelf een verdwenen voorganger heeft. We spreken nu immers met enige zorg over de staat waarin het Iers als oude, inheemse taal verkeert ten opzichte van het almaar verder oprukkende, invasieve Engels. Toch moet het Iers, toen het in een ver verleden voor het eerst naar Ierland kwam, een vergelijkbare crisis hebben veroorzaakt voor de taal die destijds ‘inheems’ was. Het Iers kan namelijk onmogelijk oorspronkelijk uit Ierland komen.

Eenzijds weten we immers dat het Iers een Keltische en een Indo-Europese taal is, hetgeen betekent dat het een lange taalkundige voorgeschiedenis op het Europese vasteland heeft. Hoe die voorgeschiedenis precies is verlopen is een onderwerp dat door de jaren heen veel discussie heeft opgeleverd en nog altijd veelvuldig besproken wordt. De meeste taalkundigen schatten nu dat het Proto-Indo-Europees - de oudste, gemeenschappelijke voorouder van alle Indo-Europese talen - rond 3500 v.Chr. in de Oekraïense steppe gesproken werd.¹ De Proto-Keltische taal - de laatste gemeenschappelijke voorouder van alle talen van de Keltische subgroep van de Indo-Europese taalfamilie - wordt op haar beurt vaak geassocieerd met de Centraal-Europese Hallstattcultuur, die rond 800 v.Chr. een bloeiperiode kende.²

Anderzijds weten we dankzij de archeologie dat Ierland grof gezegd sinds de laatste ijstijd permanent bewoond is geweest³; eerst door jager-verzamelaars en enkele duizenden jaren later, met de komst van het Neolithicum, door boeren. De exacte jaartallen zijn voor dit artikel niet belangrijk. Het punt is dat het uiteenvallen van het Proto-Indo-Europees duidelijk geografisch ver verwijderd van Ierland en duizenden jaren na de komst van de mens naar dit eiland plaatsvond. Zodoende kunnen we terecht stellen dat de kans dat de taalkundige voorouder van het huidige Iers met de eerste mensen mee naar Ierland zou zijn gekomen nihil is.

Dat er een taal, of zelfs talen, voor het Iers in Ierland werd gesproken staat dus vast. Deze conclusie roept echter meer vragen op dan ze beantwoordt. Er zijn geen inscripties of handschriften in een dergelijke taal aan ons overgeleverd en ze is zodoende in een puur prehistorisch stadium verdwenen. We kunnen hier zelfs geen jaartal aan verbinden. De discussie over wanneer het Keltisch naar Ierland kwam - hetgeen het moment is vanaf wanneer we met zekerheid kunnen zeggen dat het Iers in contact kwam met zijn voorganger - wordt gekenmerkt door een uitzonderlijk grote verdeeldheid. De verscheidene voorstellen liggen duizenden jaren uit elkaar.⁴ De weinige theorieën over niet-Indo-Europese talen in Ierland zijn in de regel ook betwist. Zo stelt Schrijver dat er

¹ Beekes 1995: 52.

² Cunliffe 1997: 42-48, 51 en 63.

³ O’Kelly 2005: 54-58.

⁴ Zie bijvoorbeeld Waddell 1991: 5-15 voor een bespreking van een aantal van de voorgestelde theorieën. Globaal kan gezegd worden dat de vroegste schattingen de komst van het Keltisch met de eerste boeren (Renfrew 1987), en de laatste met de komst van de Romeinen naar Brittannië (Schrijver 2011: 18-22) plaatsen.

aanwijzingen zijn dat een dergelijke taal nog tot omstreeks 500 n.Chr. zou zijn gesproken⁵, maar gaat Isaac hier volledig tegen in⁶, hetgeen tot een verdediging van Schrijver heeft geleid.⁷ In het verleden is bovendien wel gedacht dat een dergelijke taal verwant zou moeten zijn aan het Pictisch, maar als dit zo is roept het wederom vele vragen op. Over de aard van het Pictisch is namelijk ook vrijwel niets bekend.⁸

Het mag duidelijk zijn dat de taal, of talen, die voor het Iers in Ierland gesproken werd zich moeilijk toont. Je zou haast denken dat het de vraag is of we er überhaupt iets over te weten kunnen komen. Toch lijkt het me niet onmogelijk. Schrijver demonstreert immers ondanks de protesten van Isaac (zie hierboven) dat het denkbaar is om woorden uit de verdwenen taal in het Iers - de taal die het verving - terug te vinden. Bovendien stelt hij in een lezing uit 2011⁹ expliciet voor dat de woorden in het Iers die een goede etymologie ontberen ons nog veel zouden kunnen leren over de verdwenen taal.

In dit artikel zal ik het idee dat nadere bestudering van de etymologisch onverklaarbare woorden in het Iers licht kan werpen op de taal die voor het Iers in Ierland gesproken werd onderzoeken. Ik denk namelijk dat er, zoals Schrijver voorstelt, inderdaad een goede kans is dat dergelijke woorden uit de verdwenen taal zouden kunnen komen. Het feit dat ze geen etymologie hebben betekent immers dat ze niet van dezelfde oorsprong zijn als het merendeel van de Ierse woorden. Zodoende is de kans groot dat het woorden uit een andere, niet Indo-Europese taal zijn. Als ze vervolgens buiten Ierland, of de directe omgeving van Ierland - een taal, of taalgroep, hoeft zoals de Keltische talen zelf bewijzen immers niet slechts op één eiland gesproken te zijn -, nergens voorkomen ligt het voor de hand dat ze uit een taal afkomstig zijn die in een ver verleden in Ierland werd gesproken. En dat zou onze verdwenen taal wel eens kunnen zijn.

Gezien de omvang van dit artikel zou het niet haalbaar zijn geweest om alle verdachte woorden in de Ierse taal na te gaan. Zodoende heb ik besloten een specifieke casus - namelijk de Oud- en Middellijerse landbouwtermen - te nemen en hier een etymologische woordinventaris bij op te stellen. Mijn onderzoeksvraag luidt als volgt: welke Oud- en Middellijerse landbouwtermen kennen geen cognaten buiten de Brits-Keltische talen en wat zegt dit over taalcontact in prehistorisch Ierland? Dit laatste klinkt erg vaag, en is het in zekere zin ook, en ik zal de keuze om dit zo te verwoorden dan ook toelichten nadat ik meer uit heb kunnen leggen over de theorie van taalcontact in het algemeen.

Ik zal dan ook eerst ingaan op deze algemene theorie over taalcontact en dan met name *language shift*, of ‘taalwisseling’, en wat voor effecten deze zaken kunnen hebben op de taal waarop sprekers overstappen, de zogenaamde *target language*, of ‘doeltaal’. Met de theorie in de hand zal ik

⁵ Schrijver 2000: 198. Schrijver stelt voor dat enkele woorden, met name uit de visserij, een niet-Indo-Europese oorsprong binnen Ierland kennen. De [p] in deze woorden - bijvoorbeeld *partán* ‘krab’ - is zijn belangrijkste argument om deze woorden te zien als zeer late (dat wil zeggen post-Patricische) leenwoorden in het Iers.

⁶ Isaac 2003. Isaac betwist dat de woorden etymologisch niet binnen het Indo-Europees passen.

⁷ Schrijver 2005. Schrijver verdedigt zich door de door Isaac voorgestelde etymologieën op formele gronden in twijfel te trekken.

⁸ Beekes 1995: 45.

⁹ Schrijver 2011: 28.

mijn keuze voor juist deze casus en onderzoeksvraag beargumenteren en de door mij gebruikte methoden en bronnen toelichten. Vervolgens zal ik presenteren welke woorden volgens mijn inventarisatie vermoedelijk uit de verdwenen taal afkomstig zijn en hier enkele analyses van maken. Tot slot zal ik op basis van de onderzoeksvraag uit dit alles enkele, voorzichtige conclusies trekken over de aard van zowel het taalcontact in prehistorisch Ierland als de verdwenen taal, of talen, zelf.

Theoretische verantwoording

We zullen om het theoretisch kader te vormen de volgende vragen moeten beantwoorden. Hoe en in welke mate kan taalcontact en dan met name taalwisseling een taal veranderen? En is het mogelijk om deze veranderingen als zodanig te herkennen als één van de betrokken talen ons geheel onbekend is? In de eerste plaats zal ik het werk *Language contact: an introduction* door Thomason¹⁰ gebruiken om een beeld te schetsen van taalcontact in het algemeen. Dit zal de eerste vraag beantwoorden. Vervolgens zal ik hier een aantal artikelen van Schrijver¹¹ naast leggen om op de specifieke kenmerken van onderzoek naar prehistorisch taalcontact waarbij een onbekende taal betrokken is in te gaan. In de praktijk zal dit samen met enkele uitspraken van Thomason de tweede vraag beantwoorden.

De reden dat ik naast taalcontact in het algemeen specifiek naar de gevolgen van ‘taalwisseling’ wil kijken sluit aan op de situatieschets in de inleiding van dit artikel. Ik heb immers geconcludeerd dat er voor de komst van het Iers in Ierland een andere taal, of talen, gesproken moet zijn. Aangezien die taal verdwenen is tegen de tijd dat er op het eiland teksten worden opgeschreven zijn er twee scenario’s mogelijk. Of de taal is verdwenen omdat de sprekers verdwenen zijn, of de taal verdween omdat de sprekers na verloop van tijd - als bevolkingsgroep - van hun eigen taal op het Iers zijn overgestapt. In Thomason’s werk valt te lezen dat het eerste scenario maar zeer zelden voorkomt.¹² Dergelijke catastrofale gebeurtenissen, waarbij een hele bevolkingsgroep - in dit geval de gehele oorspronkelijke bevolking van prehistorisch Ierland voor de komst van ‘de Kelten’ - komt te overlijden, of verdreven wordt, zijn gelukkig betrekkelijk zeldzaam. Er zijn echter nog andere, niet aan statistische waarschijnlijkheden gebonden redenen om aan te nemen dat niet het eerste maar het tweede scenario in Ierland heeft plaatsgevonden. De archeologie van het eiland toont ons namelijk een opvallende mate van continuïteit in de materiële cultuur gedurende het laatste millennium v.Chr. Ik zal niet op de details ingaan, maar het uit zich er onder andere in dat er maar weinig sprake is van directe import van voorwerpen. Verreweg de meeste teruggevonden objecten zijn lokaal vervaardigd en hierbij zijn buitenlandse invloeden in techniek en vorm - bijvoorbeeld de karakteristieken van de continentale La Tène cultuur - altijd enigszins aangepast aan de lokale traditie.¹³ Dit pleit ervoor dat er een continue inheemse traditie is geweest die in staat was om buitenlandse invloeden te absorberen,

¹⁰ Thomason 2001.

¹¹ Schrijver 1997, Schrijver 2009 en Schrijver 2011.

¹² Thomason 2011: 12.

¹³ Raftery 1994: 149-162.

hetgeen impliceert dat in ieder geval de handwerkslieden niet plotseling verdwenen zijn. Een aansluitend belangrijk archeologisch argument is dat een groot deel van het ‘traditionele, materiële La Tène-pakket’ niet in Ierland terug te vinden is. Raftery gaat zelfs zo ver dat hij stelt dat:

It ... seems strange that a warrior aristocracy supposedly responsible for imposing so many aspects of its culture on the indigenous population (language, customs, and method of social organisation) should have had almost no impact on the archaeological record.

...there is an almost total absence from the Irish La Tène horizon of so much that is typical and diagnostic in La Tène areas outside the country. Virtually the whole range of normal La Tène domestic material is missing from Ireland, as are the belt-fittings, the varied mounts and fittings for horse and cart so common abroad, the great majority of personal ornament types, the coinage and, above all else, the pottery. The burial record and the almost negligible settlement evidence do not in any way conform to what was normal in any of the areas from which the Irish La Tène tradition is said to have originated.¹⁴

We kunnen er dan ook van uitgaan dat de bevolking van het eiland voor het Keltisch ernaartoe kwam zelf niet verdwenen is. Er moet dus taalcontact zijn geweest in prehistorisch Ierland en hierbij is uiteindelijk sprake geweest van taalwisseling van de inheemse bevolking naar het Iers.

In hoeverre kan een taal echter überhaupt veranderen door taalcontact? Dat taalverandering door taalcontact frequent voorkomt wordt eenvoudig geïllustreerd door de voorbeelden van het Engels met zijn vele Franse leenwoorden en het tegenwoordige Nederlands met zijn vele Engelse leenwoorden. Of er ook andere taalelementen dan woorden geleend kunnen worden is een minder alledaagse vraag. Thomason gaat hier op in en bespreekt een aantal door eerdere wetenschappers voorgestelde zogenaamd ‘onleenbare’ taalkundige elementen en enkele omstandigheden die externe beïnvloeding onmogelijk zouden maken. Telkens blijkt dat deze absolute restricties ondertussen verworpen zijn doordat er talen zijn die het tegendeel bewijzen.¹⁵

Dit wil echter niet zeggen dat alles even makkelijk overgenomen wordt. Er vallen dan ook praktische conclusies te trekken over wat waarschijnlijk en onwaarschijnlijk is. Enerzijds draagt Thomason aan dat er taalkundige overwegingen zijn. Gezien de complexiteit van de zaak - elke taal en elke situatie van taalcontact verschilt immers wezenlijk van elke andere taal en contactsituatie - kan ze deze stelling weinig specifiek maken. Ze stelt daarom niet meer dan dat talen die structureel en formeel op elkaar lijken elkaar gemakkelijker beïnvloeden. De regel lijkt te zijn dat hoe minder de taal zich aan hoeft te passen alvorens zij iets kan lenen, hoe waarschijnlijker het is dat het gebeurt.¹⁶ Zo zal een taal met naamvallen veel eerder dan een taal die dergelijke verbuigingen in het geheel niet kent

¹⁴ Raftery 1994: 225.

¹⁵ Thomason 2001: 63-65.

¹⁶ Thomason 2001: 76-77.

een zelfstandig naamwoordsuitgang uit een andere taal overnemen. Anderzijds is er bij taalcontact - en eigenlijk ook bij elke taalverandering, ongeacht of deze in- of extern is - altijd de menselijke factor.¹⁷ Met deze factor bedoel ik dat het uiteindelijk altijd mensen zijn die besluiten of ze een bepaalde taalverandering die in hun taal wordt geïntroduceerd zullen accepteren, of dat ze deze zullen weigeren. Een hedendaags Nederlands voorbeeld hiervan is dat mensen er zelf voor kunnen kiezen om Engelse leenwoorden te gebruiken, of niet.

Deze tweede kant van het verhaal is volgens Thomason uiteindelijk de belangrijkste. Ze wil met deze stelling niet de taalkundige invloeden onderschatten, maar bemerkt dat de menselijke factor doorslaggevend is en tegen alle verdere (on-)waarschijnlijkheid in kan gaan. Dit vormt ook de reden dat taalverandering uiteindelijk niet met waarschijnlijkheid kan worden voorspeld.¹⁸

Zoals er twee scenario's zijn waarmee een taal in een nieuw gebied dominant kan worden (zie hierboven) zijn er volgens Thomason ook twee manieren waarop taalcontact tussen talen plaats kan vinden. De verschillen tussen de scenario's zijn groot. De eerste mogelijkheid is dat er sprake is van wat Thomason *imperfect learning* 'onvolmaakt aanleren' noemt. In dat geval vindt er taalwisseling plaats en beïnvloedt de grotendeels tweetalige, van taal wisselende bevolkingsgroep de doeltaal door er elementen uit haar moedertaal in te voegen. Het moet benadrukt worden dat het onvolmaakte aanleren geenszins veroorzaakt hoeft te worden door gebrek aan leermogelijkheden en contact met moedertaalsprekers van de doeltaal.¹⁹ In de praktijk lukt het een niet-moedertaalspreker op volwassen leeftijd - zoals we zelf weten - ongeacht de omstandigheden namelijk meestal niet om een nieuwe taal volledig als een moedertaalspreker te spreken.

De tweede mogelijkheid noemt Thomason 'het scenario waarbij er geen sprake is van onvolmaakt aanleren'. Ze bedoelt hiermee dat het taalcontact plaatsvindt tussen twee sprekersgroepen waarbij de ene groep besluit elementen uit de andere taal te lenen naar de eigen taal.²⁰ Het komt overeen met het eerder gegeven voorbeeld van de Engelse leenwoorden in het Nederlands. Er vindt in dit scenario geen noemenswaardige taalwisseling plaats en het is de moedertaal - en niet de andere taal, die bij taalwisseling de doeltaal is - die verandert.

De factoren die de mate van verandering bepalen zijn bij de twee scenario's verschillend. In beide gevallen zijn de eerder genoemde taalkundige en menselijke - veelal culturele - factoren belangrijk, maar is er nog een derde factor. Bij het tweede scenario - waarbij taalwisseling dus geen noemenswaardige rol speelt - is dit de zogenaamde 'intensiteit van het contact'. Gezien de complexiteit van de werkelijkheid heeft Thomason ervoor gekozen om ook deze term vaag te houden. In de basis betekent het dat iets niet geleend kan worden als de lener het niet kent. Het idee is dan dat de woorden vaak onder meer niet-moedertaalsprekers van een taal bekend zullen zijn dan de structurele grammaticale elementen. Zodoende leidt dit soort contact meestal het snelst en veelvuldigst

¹⁷ Thomason 2001: 77-85.

¹⁸ Thomason 2001: 77-85.

¹⁹ Thomason 2001: 74.

²⁰ Thomason 2001: 67-68.

tot leenwoorden en moet het contact aanzienlijk intens zijn om grammaticale en fonologische veranderingen toe te staan.²¹

Bij het eerste scenario - waarbij taalwisseling de basis vormt - speelt intensiteit zoals zojuist beschreven geen rol. De van taal wisselende groep is tweetalig en als zodanig intens bekend met de beide betrokken talen. Veel belangrijker is de grootte van de groep taalwisselaars ten opzichte van de moedertaalsprekers van de doeltaal in het gebied waar het contact plaatsvindt. Thomason schetst de situatie als volgt. De doeltaal - nu even L genaamd - kent een basisvariant: L1. Deze wordt gesproken door de moedertaalsprekers van die taal. De nieuwe sprekers, die tweetalig zijn, maar hun basis in een andere taal - nu even X genaamd - hebben, spreken een door X beïnvloede variant van L1, namelijk L2. Mits de groep sprekers van L2 relatief aan de lokale groep sprekers van L1 groot genoeg is, en mits het contact van de sprekers van L1 en L2 met de sprekers van L1 in andere landen niet te intens is, mogen we verwachten dat er na verloop van tijd een nieuwe taalvariant - L3 - ontstaat in dit gebied. L3 is dan een mengvorm van L1 en L2. De precieze hoeveelheid invloed die L1 en L2 respectievelijk op L3 hebben uit weten te oefenen hangt af van de grootte en geïsoleerdheid van de beide groepen, al speelt de culturele factor van prestige ook altijd een rol van betekenis.²² Voorbeelden van L3 dialecten zijn bijvoorbeeld te vinden in de moderne Keltische landen in de vele varianten van onder andere de Schotse, Ierse en Welshe dialecten van het Engels.

Het moet wat deze scenario's betreft tot slot worden opgemerkt dat terwijl het bij het tweede scenario gebruikelijk is dat er eerst woorden en vervolgens - bij oplopende intensiteit - grammaticale elementen geleend worden, bij het eerste scenario exact het tegenovergestelde plaatsvindt. Daar zien we juist dat er met name syntactische, fonologische en morfologische beïnvloeding plaatsvindt, terwijl lexicale elementen relatief weinig naar de doeltaal worden overgebracht.²³ Het moet hierbij wel gesteld worden dat ook de morfologische elementen in dit scenario pas laat en relatief kleinschalig worden overgebracht. In alle gevallen valt het op dat basiswoorden - gedefinieerd als termen voor bijvoorbeeld 'moeder', die alle talen hebben - aanzienlijk minder snel vervangen worden dan specialistische termen.²⁴

De eerste vraag, over de wijze waarop talen door taalcontact kunnen veranderen, is hiermee afdoende beantwoord. Ook is het in het bovenstaande beargumenteerd dat er prehistorisch taalcontact in Ierland moet zijn geweest en dat dit op zijn minst de vorm van scenario 2 van taalcontact moet hebben aangenomen. Minder duidelijk is of er ook sprake is geweest van scenario 1. Aangezien beide sprekersgroepen in intens contact met elkaar moeten hebben gestaan om de taalwisseling van één van de twee groepen te bewerkstelligen is het goed denkbaar dat er ook moedertaalsprekers van het Iers waren die een zekere bekendheid hadden met de verdwenen taal. Zij zouden vervolgens woorden en misschien zelfs andere taalelementen uit deze taal in hun Iers gebruikt kunnen hebben. Toch verwacht

²¹ Thomason 2001: 69.

²² Thomason 2001: 74-76.

²³ Thomason 2001: 75.

²⁴ Thomason 2001: 71-72.

ik niet dat dit zeer grootschalig zal hebben plaatsgevonden. Eén van de belangrijkste redenen waardoor een stabiele tweetalige samenleving omslaat naar een eentalige samenleving waarbij een taal sneuvelt is namelijk dat de sprekers van de overlevende taal in grote meerderheid eentalig zijn en dat het juist de sprekers van de taal die verdwijnt zijn die tot ze van taal wisselen tweetalig zijn.²⁵

We zullen nu op vraag twee ingaan. Is het mogelijk om de effecten van taalverandering door taalcontact als zodanig te herkennen als één van de twee talen onbekend is? Thomason is hier in 1988 samen met Kaufman uitermate sceptisch over geweest, maar Schrijver - die het verder over de wijze waarop taalverandering door taalcontact plaatsvindt met Thomason eens lijkt te zijn²⁶ - is het hier zeer sterk mee oneens. Hij schreef hierover het volgende; het citaat van Thomason en Kaufman waar hij op reageerde is eveneens overgenomen:

A final issue that needs to be addressed is the issue of impossible demands. As an antidote against substratomania, Thomason and Kaufman (1988: 111-112) write:

In order to be able to make educated guesses in this area [i.e. interference through language shift, PS], we must be able to identify a substratum language or language group (some of) whose speakers shifted to the target language at the relevant time period; we must have information about its structure; and we must have information about the structure of the target language before the shift.

These methodological prerequisites have frequently been ignored by substratum enthusiasts ... It is possible, for instance, that Celtic languages of the British Isles owe their un-Indo-European-like system of initial-consonant lenition, and other features too, to a pre-Indo-European substratum; but since we have no information about what language(s) the pre-Indo-European inhabitants spoke, we cannot establish such a cause for these changes (even if we were to agree that an external explanation is needed).²⁷

These so-called methodological prerequisites are brought in position in order to chase serious linguists away from exploring language shift in deep time. That is because the impossible is demanded: Thomason and Kaufman only convict a murderer if they have seen him commit the murder. That stance is perhaps understandable in the case of linguists who are not used to the subtlety of the detective work that goes into language reconstruction, but I was surprised to find that an eminent Indo-Europeanist and Celticist recently embraced this point of view, too

²⁵ Thomason 2001: 4.

²⁶ Schrijver 2011: 1-5.

²⁷ Thomason en Kaufman 1988: 111-112.

(McCone 2005: 406). It is precisely the job of Indo-Europeanists to unearth the subtle and indirect clues that point to contact situations in deep time, as I hope to show later on.²⁸

In het verdere artikel werkt Schrijver verscheidene voorbeelden uit van taalveranderingen die op prehistorisch taalcontact met een verloren taal duiden. Zo bespreekt hij bijvoorbeeld enkele opvallende overeenkomsten tussen de Samische, de Germaanse en de Insulair Keltische talen, die als men weigert de mogelijkheid van prehistorisch taalcontact met een onbekende, achterliggende taal te bespreken onverklaarbaar zijn.²⁹ In andere artikelen draagt hij eveneens oplossingen voor verscheidene moeilijk te verklaren zaken aan vanuit het idee dat hier de invloed van een verdwenen taal in terug te zien is. Zo besprak hij in 1997 een aantal woorden waarvan hij op basis van de fonologische kenmerken in enerzijds de Keltische en anderzijds de Germaanse talen - de vormen wijken af van wat je zou verwachten op basis van een Indo-Europese afleiding - concludeert dat ze uit één achterliggende taal moeten zijn gekomen. Het betreft in dit geval met name enkele namen voor vogelsoorten, maar onder andere ook het woord 'erts'.³⁰ In een artikel uit 2009 stelt hij dat de historische taalkunde, de archeologie en *evolutionary genetics* geheel verschillende materialen bestuderen wanneer ze naar prehistorische bevolkingsverplaatsingen kijken. Zodoende wijken ook de methoden van deze drie wetenschappen sterk van elkaar af en is het niet meer dan logisch dat het moeilijk is om de onderzoeksresultaten van deze drie wetenschappen met elkaar te verbinden. Gezien deze problematiek pleit hij voor de wenselijkheid om binnen de taalkunde een methode te ontwikkelen waarmee we puur op basis van taalkundig bewijs kunnen vaststellen of er in een bepaald gebied sprake is geweest van taalwisseling, hetgeen een belangrijke indicator van bevolkingscontinuïteit kan zijn.³¹ Bij wijze van voorbeeld en demonstratie werkt hij hier wederom expliciet met onderzoek naar de sporen van verdwenen talen in geattesteerde talen. In dit geval kijkt hij specifiek naar het laat Noord-Gallische klinkersysteem - dat we slechts uit enkele inscripties kennen - en toont hij aan dat dit terug te zien is in het Frans, Duits en Nederlands dat nu in het oude Noord-Oost-Gallië gesproken wordt.³² Na deze demonstratie beargumenteert hij dat het aannemelijk is zo'n zelfde geval van substraat - dit is hoe we leen-invloeden door taalwisseling noemen - te zien in de grote overeenkomsten tussen het Noord-Germaanse en het Samische klinkersysteem. Deze beide klinkersystemen wijken namelijk sterk af van zowel de Proto-Germaanse als de Proto-Samische basisvormen, maar komen, op het ontbreken van klinkerlengtemarkering in de Samische talen na, exact met elkaar overeen.³³

Ik vind Schrijvers demonstraties overtuigend. We moeten natuurlijk niet ontkennen dat het moeilijk is om taalverandering door taalcontact te bewijzen als de taal die de verandering veroorzaakt

²⁸ Schrijver 2011: 6-7.

²⁹ Schrijver 2011: 24-25.

³⁰ Schrijver 1997: 308.

³¹ Schrijver 2009: 125-127.

³² Schrijver 2009: 129-132.

³³ Schrijver 2009: 132-136.

ons onbekend is. Maar het lijkt mij eveneens weinig verantwoord om als het bewijs er sterk voor pleit - en we dit zorgvuldig kunnen demonstreren - de mogelijkheid uit principe af te wijzen. Ik denk dat een dergelijke beperking van de mogelijke uitkomsten meer obstakels op het pad naar verdere kennis zal opwerpen dan het gevaar bepaalde dingen in het materiaal te willen lezen. Met vallen en opstaan komen we immers ook in de wetenschap verder dan wanneer we besluiten de uitdaging dan maar niet aan te gaan.

Probleemstelling

Ik zal nu beargumenteren in welke opzichten mijn hoofdvraag - 'Welke Oud- en Middellijerse landbouwtermen kennen geen cognaten buiten de Brits-Keltische talen en wat zegt dit over taalcontact in prehistorisch Ierland?' - geschikt is om onderzoek te doen naar taalcontact in prehistorisch Ierland en de aard van de verdwenen taal van Ierland. Ook zal ik aangeven welke vragen dit artikel niet kan beantwoorden. Om dit alles goed toe te kunnen lichten zal ik van tijd tot tijd wat vooruit lopen op de bespreking van het methodologisch kader in de volgende paragraaf.

De keuze om de zoektocht naar de verloren taal als 'welke ... termen kennen geen cognaten buiten de Brits-Keltische talen' te verwoorden definieert de wijze waarop ik op zoek ben gegaan naar substraat. Alle woorden die een geaccepteerde, Indo-Europese etymologie hebben - en dus voor dit onderzoek volstrekt irrelevant zijn, aangezien dit betekent dat ze onmogelijk uit een niet-Indo-Europese, in Ierland verdwenen taal kunnen komen - hebben immers een reeks cognaten in andere Indo-Europese talen. Er zijn ook woorden die niet van Indo-Europese origine zijn en daarom als vermoede substraatwoorden worden genoemd, maar waarvan bekend is dat ze cognaten hebben in een aantal Europese talen. Deze woorden zijn in de regel evenmin relevant, aangezien het bestaan van dergelijke cognaten het eveneens onwaarschijnlijk maakt dat deze woorden in Ierland in het Iers terecht zijn gekomen. Een voorbeeld van een dergelijk woord is het Ierse *marc* 'paard' dat verder in alle Brits-Keltische, meerdere continentaal Keltische en enkele Germaanse talen voorkomt.³⁴ Een dergelijk woord zou misschien uit een andere verdwenen taal, die bijvoorbeeld in het huidige Noord-Frankrijk, of West-Duitsland gesproken werd, gekomen kunnen zijn. Dit soort woorden kunnen niets zeggen over taalcontact in prehistorisch Ierland. De uitzondering die ik voor cognaten in de Brits-Keltische talen heb gemaakt is gebaseerd op de mogelijkheid dat een onbekende taal die voor de komst van het Iers in Ierland gesproken werd ook in Groot-Brittannië gesproken kan zijn. Ook zou het kunnen dat er daar talen werden gesproken die aan de verdwenen taal verwant zijn. Bewijzen kunnen we het (nog) niet, maar ik wil deze mogelijkheid geenszins per definitie uitsluiten en heb deze woorden dan ook geheel bij het onderzoek betrokken.

De reden dat ik me specifiek op de landbouwtermen heb gericht is ten dele reeds in de inleiding genoemd. De voornaamste motivatie is dat ik het onderzoek in omvang heb willen beperken

³⁴ Matasović 2009: 257.

en dit een werkbaar kader biedt. Dit beantwoordt natuurlijk niet de volledige vraag; ik had immers ook een heel ander semantisch veld kunnen kiezen. De landbouwtermen hebben echter enkele voordelen. Ten eerste bestaat er het excellente boek *Early Irish Farming* door Fergus Kelly³⁵, waarin een *Irish Index*³⁶ is opgenomen die het mij mogelijk maakte snel een representatieve lijst van landbouwtermen op te stellen. Ten tweede staan landbouwtermen erom bekend dat het nogal eens etymologisch moeilijk verklaarbare woorden zijn³⁷, hetgeen de kans om hier sporen van de verdwenen taal te vinden vergroot.

De grootste beperkingen die deze casus biedt bij het onderzoek naar taalcontact is de keuze om op een lexicaal thema in te gaan. We hebben immers gezien dat er in Ierland met name sprake moet zijn geweest van taalcontact op basis van taalwisseling en dat de typisch daardoor veroorzaakte taalveranderingen in de doeltaal met name fonologisch, syntactisch en - tot op zekere hoogte - morfologisch van aard zijn. Lexicale veranderingen in de vorm van leenwoorden komen in dit scenario slechts in bescheiden mate voor. Dit betekent dat de grootste invloeden van het taalcontact - hoe groot of klein deze invloeden ook mogen zijn geweest op de uiteindelijk geattesteerde vormen van het Iers - niet of nauwelijks door dit onderzoek ontdekt kunnen worden.

Het onderzoek biedt echter wel perspectief op taalcontact. Als we namelijk een redelijk aantal woorden vinden dat op in Ierland in het Iers gekomen substraat duidt, dan kunnen we dit zien als bewijs voor taalverandering door taalwisseling. En als deze verandering in het lexicale veld voorkomt, waar we juist verwachten dat hij gezien de kenmerken van dit soort taalcontact relatief weinig sporen heeft nagelaten, dan is de kans groot dat er ook veranderingen in de andere aspecten van het Iers hebben plaatsgevonden. In dit artikel zullen deze andere invloeden dus niet gevonden worden, maar de hier gepresenteerde resultaten kunnen er wel later onderzoek naar ondersteunen doordat ze de aanwezigheid van dergelijke veranderingen aannemelijk helpen maken.

Verder levert dit artikel een overzicht van een flink aantal vermoedelijk uit de verdwenen taal van Ierland afkomstige woorden. Ik zal deze in de loop van het verslag ook analyseren op formeel taalkundige kenmerken - de fonologische vorm van de woorden - en op wat voor soort betekenis ze hebben. Zo hoop ik dat mijn antwoord op de hoofdvraag een gegronde bijdrage kan leveren aan de basis van dit onderzoeksveld.

Methodologische verantwoording

In dit deel van het verslag zal ik uitleggen hoe ik in het onderzoek te werk ben gegaan.

³⁵ Kelly 1997.

³⁶ Kelly 1997: 601-657.

³⁷ Zie bijvoorbeeld Matasović 443-444.

Zoals reeds gezegd wordt de basis van dit artikel gevormd door een etymologische inventaris van Ierse landbouwtermen.³⁸ Vrijwel alle woorden in deze inventaris - die in het vervolg de 'eerste inventaris' genoemd zal worden - komen uit de *Irish Index* van Kelly's werk. Men moet echter niet denken dat alle woorden die in deze *Index* staan in de inventaris opgenomen zijn. Veel termen die Kelly noemt zijn eerder aan de Ierse wetten dan aan de landbouw gerelateerd en ik heb dan ook een selectie moeten maken. Hierbij was het minimale criterium waaraan een woord moest voldoen om in de eerste inventaris te komen dat het denkbaar moest zijn dat het iets te maken zou kunnen hebben met landbouw. Ik heb dit criterium bewust vaag gehouden aangezien het op deze manier mogelijk was om een breed scala aan termen op te nemen. In de praktijk betekent dit dat er bijvoorbeeld niet alleen woorden voor specifieke 'boerderijdieren', maar ook voor 'kaas' en 'kaasproductie', en niet alleen het woord voor 'ploeg', maar ook een woord als 'touw' is opgenomen. In de loop van het onderzoek ben ik nog enkele termen tegen gekomen in de etymologische werken die ik gebruikte - deze werken zal ik de volgende paragraaf toelichten - waarvan ik meen dat ze ondanks dat ze in Kelly's *Index* onvermeld zijn gebleven relevant zijn. Ook deze woorden zijn geïnventariseerd.

In de eerste inventaris is elk woord ten behoeve van de overzichtelijkheid onderverdeeld in vijf globale betekenisvelden. Dit zijn:

1. *Gereedschap*; onder deze noemer zijn alle woorden voor de niet-eetbare voorwerpen opgenomen. In de meeste gevallen gaat het om gereedschap en gebruiksvoorwerpen.
2. *Akkerbouw en gewassen*; hieronder zijn de termen voor aan de voedselproductie gerelateerde planten, gewassen, bomen, vruchten en enkele bij de akkerbouw horende werkwoorden opgenomen.
3. *Vee(-teelt) en dierlijke producten*; hieronder zijn de termen voor dieren, dierlijke producten en enkele aan de veeteelt verwante werkwoorden opgenomen.
4. *Gebouwen/stallen en land*; hieronder zijn de termen voor gebouwen die men op een boerderij aan kan treffen en woorden die een bepaald type land - bijvoorbeeld 'veld', of 'vruchtbaar land' - aanduiden verzameld.
5. *Overig*; een klein aantal woorden passen onder geen van de eerste vier semantische velden en zijn apart hieronder opgenomen.

Van elk woord is de volgende informatie verzameld:

1. De geattesteerde Ierse vorm en betekenis van het woord.
2. Of, en zo ja op welke bladzijde, het in een etymologisch werk vermeld is.

³⁸ In bijlage 1 van dit document is het voorblad van deze inventaris opgenomen. De inventaris zelf is in zijn geheel als excel-bestand elektronisch bijgesloten. Het voorblad geeft een toelichting op hoe de in het bestand gebruikte afkortingen gelezen dienen te worden.

3. Of, en zo ja in welke, het cognaten heeft in de Brits-Keltisch talen.
4. Of, en zo ja in welke, het cognaten heeft in de verdere Indo-Europese talen.

Vervolgens heb ik op grond van deze cognaatstudie per woord bekeken of het vermoedelijk:

1. Van Proto-Indo-Europese afkomst is.
2. Een breed geattesteerd substraatwoord is; dat wil zeggen dat het naast het Iers in minstens één niet-Britse taal voorkomt.
3. Een Insulair substraatwoord is; dat wil zeggen dat het naast het Iers enkel in Brits-Keltische talen voorkomt.
4. Een aan het Iers exclusief substraatwoord is; dat wil zeggen dat het buiten de Ierse talen nergens teruggevonden is.

Op basis van deze conclusies heb ik vervolgens een tweede inventaris³⁹ opgesteld. Voordat we deze tweede inventaris bespreken moet echter nog wel opgemerkt worden dat ik niet elk woord uit de eerste inventaris daadwerkelijk heb weten te vinden. Hiermee bedoel ik dat niet alle woorden besproken worden in één van de gebruikte etymologische werken. Deze ‘onvindbare’ woorden heb ik verder buiten beschouwing gelaten. In bijlage vier heb ik een overzicht van deze termen toegevoegd.⁴⁰

In de tweede inventaris zijn uitsluitend die woorden opgenomen die ik als vermoed Insulair of exclusief in Ierland voorkomend substraat heb bestempeld. De motivatie om dit op basis van cognaatstudie te doen is in de vorige paragraaf gegeven. In het verdere verslag zijn de andere twee mogelijke conclusies over woorddoorsprong die in de eerste inventaris worden getrokken - woorden van Proto-Indo-Europese afkomst enerzijds en breed geattesteerd substraat anderzijds - samengevoegd tot één categorie. De keuze om dit onderscheid in de eerste inventaris nog wel te maken heb ik genomen omdat het een kleine moeite was om dit in de inventaris op te nemen en het de inventaris potentieel nuttiger maakt als bron voor toekomstig verder onderzoek.

De tweede inventaris is in alle opzichten gedetailleerder dan de eerste inventaris. Van elk woord is niet alleen genoteerd in welke talen het cognaten heeft, maar ook welke cognaten dit zijn. Ook is per woord de toelichting van de auteur die het woord in zijn etymologische werk behandelde in bondige Nederlandse parafraze samen met mijn eigen opmerkingen opgenomen - dit is wat er telkens onder de noemer “probleem: ...” vermeld staat. Verder heb ik van elk woord op basis van het Iers een hypothetische Proto-Keltische reconstructie gemaakt. Deze reconstructies zijn vervolgens met behulp van commentaar van Schrijver⁴¹ licht bijgesteld om rekening te houden met het Britse materiaal. In de regel zijn de vormen niet sterk veranderd - de basis van de reconstructie is te allen tijden het Iers

³⁹ De tweede inventaris is in zijn geheel in dit document opgenomen als bijlage 2.

⁴⁰ Zoals in deze bijlage te zien is gaat het om 25% van de termen.

⁴¹ Schrijver: persoonlijke informatie.

gebleven -, maar er is in zoverre rekening met de Britse vormen gehouden dat daar waar er vanuit het Iers keuze uit meerdere reconstructies mogelijk was de voor het Brits onmogelijke keuzes zijn weggestreept. Ook zijn een aantal fouten die ik in de reconstructies gemaakt had op basis van Schrijvers commentaar verbeterd.

De woorden in de tweede inventaris zijn toen alle zojuist beschreven informatie verzameld was nogmaals kritisch bekeken op de vraag of het nu echt waarschijnlijk is dat het voorbeelden van in Ierland in het Iers opgenomen substraat zijn. Van een aantal woorden bleek dat ze enkele breder Europese cognaten toegeschreven hebben gekregen. De reden dat dergelijke woorden desondanks in de tweede inventaris wisten te komen zit hem erin dat de auteurs in deze gevallen zelf sterke twijfels hadden over of de cognaten correct als zodanig geïdentificeerd waren. Een voorbeeld hiervan is *síthal* “emmer”, dat naast een Welsh en een Bretons cognaat ook het potentieel cognaat *situla* “emmer, urn” in het Latijn kent. Matasović - de auteur die dit woord besprak - twijfelt er voornamelijk op formele gronden aan of dit wel echt een cognaat kan zijn.⁴² De overeenkomst tussen de vormen is echter zo groot dat ik een dergelijk woord niet als voor dit onderzoek relevant substraat kan beschouwen. Er waren nog enkele woorden die om dit soort overwegingen niet bij de uiteindelijke analyse van het vermoede substraat zijn betrokken. Daarnaast zijn er enkele woorden in de inventaris geslopen waarvan ik nu denk dat ze niet direct aan de landbouw gerelateerd zijn. Het gaat met name om een aantal woorden voor wilde dieren en enkele gebruiksvoorwerpen waarvan de verbinding met de landbouw bijzonder zwak is. De woorden waarbij dit me is opgevallen bleken echter etymologisch gezien zeer relevant voor de zoektocht naar substraat. Ze zijn zodoende ondanks dat ze niet aan het thematische betekenis criterium voldoen wel - als aparte groep - betrokken bij de taalkundige analyse, maar verwijderd uit de analyse van de betekenisveldverdeling. Boven de tweede inventaris - in bijlage twee van dit stuk - is een kort overzicht gegeven van deze woorden. Ze zijn geen van allen uit de tweede inventaris zelf geschraapt, dus de lezer kan indien hij dit wenselijk acht de overwegingen nagaan.

Alvorens het verzamelde materiaal - en dan met name de selectie van vermoede substraatwoorden uit de tweede inventaris - te analyseren heb ik nog een laatste set gegevens geïnventariseerd. Ik sprak al eerder de intentie uit om de woorden naast taalkundig (fonologisch) ook semantisch te analyseren. Naast de in de eerste inventaris voor het overzicht gehanteerde betekenisvelden (*gereedschap, akkerbouw en gewassen, vee(-teelt) en dierlijke producten, gebouwen/stallen en land, overig*), die verder ‘betekenisvelden op niveau 1’ genoemd zullen worden,

⁴² Matasović 2009: 338. Hij heeft ook semantische bezwaren, maar deze hebben uitsluitend betrekking op de Britse vormen, die “trechter” betekenen. Het formele bezwaar zit hem in de Ierse /i:/ ten opzichte van de /i/ in het Latijn.

heb ik elk woord op een extra semantisch criterium ingedeeld. Zo ontstonden de volgende (sub-) groepen - die verder 'betekenisvelden op niveau 2' zullen heten:⁴³

- *Gereedschap:*
 - *akkerbouw*
 - *veeteelt*
 - *ongedefinieerd*
- *Akkerbouw en gewassen:*
 - *planten algemeen*
 - *gewassen*⁴⁴
 - *fruit*⁴⁵
 - *bomen*⁴⁶
 - *ongedefinieerd*
- *Vee(-teelt) en dierlijke producten:*
 - *dieren algemeen*
 - *melkvee*
 - *pluimvee*
 - *varkens*
 - *schapen en wol*
 - *bijen en hun producten*
 - *overige (mannelijke) dieren*
 - *ongedefinieerd*
- *Gebouwen/stallen en land:*
 - *land*
 - *veeteelt*
 - *(overige) gebouwen en erf*
- *Overig:*
 - *akkerbouw*
 - *veeteelt*
 - *ongedefinieerd*

⁴³ Een overzicht van de betekenisvelden op niveau 1 en 2 van de woorden uit de eerste inventaris is in bijlage 3 van dit document opgenomen. De betekenisvelden van de woorden uit de tweede inventaris zijn binnen de tweede inventaris - en dus in bijlage 2 - terug te vinden.

⁴⁴ Dat wil zeggen, alle gecultiveerde planten, behalve bomen.

⁴⁵ Dat wil zeggen, de vruchten die wij tegenwoordig fruit noemen zelf.

⁴⁶ Dat wil zeggen, gecultiveerde bomen en noten.

Alle relevant geachte woorden uit de tweede inventaris zijn hiernaast ook ingedeeld op of het *algemene* of *specifieke* termen zijn. Weinig verassend heb ik dit onderscheid de ‘betekenisvelden op niveau 3’ genoemd. Eerder - in de theoretisch verantwoording - zagen we al dat basisvocabulary, gedefinieerd als ‘woorden die in elke taal voorkomen’, minder snel vervangen worden door taalcontact. Het idee is dat dit in de regel vrij algemene termen zijn. Specifieke termen - zoals een woord dat ‘zes tot acht maanden oude zeug’ betekent - maken volgens deze theorie aanzienlijk meer kans om vervangen of ter aanvulling toegevoegd⁴⁷ te worden.

Rest nog de bespreking van de twee analyses. Laten we aangezien het goed aansluit op het voorgaande allereerst de betekenisveldverdelingsanalyse bespreken. Ik heb voor deze analyse een reeks tabellen gemaakt met hierin de frequentie van elk betekenisveld op de verscheidene niveaus bij de woorden van zowel de eerste als de als relevant beoordeelde woorden van de tweede inventaris. De inventarissen zijn los van elkaar behandeld. De frequentie is eerst in absolute getallen en vervolgens in procenten ten opzichte van het totaal aantal woorden binnen een categorie weergegeven.⁴⁸ Bij de weergave van de betrokken woorden uit de tweede inventaris is een extra kolom toegevoegd. In deze kolom is in procentpunten aangegeven hoezeer de procentuele frequentie van dit veld in de tweede inventaris afwijkt van de procentuele vertegenwoordiging van hetzelfde veld binnen de woorden van de eerste inventaris.⁴⁹ Op deze manier is het mogelijk om te zien hoe de verdeling van de semantische velden van het vermoede substraat zich verhoudt tot de verdeling van het totaal aan onderzochte landbouwtermen. Bij de woorden uit de tweede inventaris is zoals gezegd ook aangegeven of het een *algemene* of een *specifieke* term is. Hieruit is eveneens een tabel voortgekomen, inclusief een overzicht van hoe de woorden in dit kader verdeeld zijn over de globale betekenisvelden op niveau 1. Uiteindelijk beantwoordt dit alles de vraag of het vermoede substraat semantisch gezien een opvallende trend vertoont.

⁴⁷ Niet elke taal heeft immers een woord dat ‘zes tot acht maanden oude zeug’ betekent.

⁴⁸ Stel bijvoorbeeld dat de categorie gereedschap binnen een inventaris 10 woorden telt en dat hiervan 4 woorden het betekenisveld op niveau 2 *akkerbouw* hebben. Dan geef ik dit als volgt weer:

- Gereedschap (10/38)
 - akkerbouw: 4 40%

De 43 is hierbij het totaal aantal woorden in de inventaris - *gereedschap* is immers op zichzelf al een betekenisniveau. De 4 is het totaal aantal termen dat als 1) *gereedschap* en 2) *akkerbouw* is geïnventariseerd. Een voorbeeld van een dergelijk woord is het woord *arathar* ‘ploeg’. De 40% geeft aan hoeveel procent de woorden met het semantisch veld *akkerbouw* van het totaal aan gereedschapstermen binnen een inventaris uitmaken.

⁴⁹ We gebruiken voor het gemak hetzelfde voorbeeld, maar zeggen nu dat het uit de tabellen van de tweede inventariswoorden komt. En dat hetzelfde veld - 1) *gereedschap*, 2) *akkerbouw* - slechts 30% van de gereedschapstermen uit de eerste inventaris vormde. Dit betekent dat dit veld tien procentpunten meer van het totaal uitmaakt in de betrokken woorden uit de tweede inventaris. Dit wordt als volgt weergegeven:

- Gereedschap (10/38):
 - akkerbouw: 4 40% +10

De taalkundige analyse is eveneens met behulp van een tabel - ditmaal zonder cijfers - weergegeven. Het gaat bij deze analyse uitsluitend om de woorden uit de tweede inventaris waarvan ik vermoed dat het om relevant substraat gaat. Bij deze analyse heb ik ervoor gekozen om de reconstructies van deze woorden fonologisch - dat wil zeggen op basis van de erin voorkomende klanken - te vergelijken met het substraat dat uit het Proto-Keltisch bekend is. Hiertoe open ik dit stuk van het verslag met de formele conclusies die Matasović trekt over de substraatwoorden die hij in het Proto-Keltisch aantrof⁵⁰ en ga ik na of de kenmerken die hem opvielen hier ook voorkomen, of juist niet. Ik heb in de tabel telkens in de eerste kolom de Ierse vorm en betekenis gegeven. In de tweede kolom staat de hypothetische, gereconstrueerde Proto-Keltische vorm van het woord. In de derde kolom zijn de opvallendheden in deze gereconstrueerde vorm opgemerkt. Op deze manier hoop ik de vraag te beantwoorden of de gevonden woorden fonologisch gezien opvallen.

De gebruikte bronnen

Kelly's *Irish Index* legde, aangezien de woordenlijst er grotendeels uit voortkomt, zoals gezegd de basis voor de eerste inventaris. Wat de verdere inhoudt van deze inventaris betreft - het etymologisch aspect - heb ik echter met name andere teksten geconsulteerd. Ik zal nu toelichten hoe en waarom ik deze gebruikt heb. Het gaat om de volgende werken:

1. Het *Etymological Dictionary of Proto-Celtic* door Matasović.⁵¹
2. Het *Lexique étymologique d'Irlandais ancien* door Vendryes en anderen.⁵²
3. Het *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* door Pokorny.⁵³
4. De *Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen* door Pedersen.⁵⁴
5. *Early Irish Farming* door Kelly.⁵⁵
6. *The Celtic preverb *uss and related matters* door Russell.⁵⁶

De wijze van gebruik laat zich eenvoudig duiden. De belangrijkste van de zes zijn de eerste twee. Ik heb namelijk alle woorden uit de eerste inventaris in deze twee etymologische woordenboeken nagezocht, ook als ik het al bij de ander gevonden had. Dit was niet het geval bij de andere vier werken. In deze teksten heb ik namelijk uitsluitend gezocht naar de woorden die ik niet bij Matasović en Vendryes kon vinden. Dit viertal had dus een meer ondersteunende rol.

De reden dat ik de woordenboeken van Matasović en Vendryes volledig bij het onderzoek heb betrokken is dat dit mijns inziens de meest volledige etymologische werken op het gebied van het Iers

⁵⁰ Matasović 2009: 441-444.

⁵¹ Matasović 2009.

⁵² Vendryes et al. 1959-1987.

⁵³ Pokorny 1959-1969.

⁵⁴ Pedersen 1909-1913.

⁵⁵ Kelly 1997.

⁵⁶ Russell 1988.

zijn. Vendryes baseert zich zelfs op het Iers, en hoewel Matasović dit niet doet - hij richt zich in de eerste plaats op het Proto-Keltisch - heeft het merendeel van de door hem behandelde woorden ook een Ierse vorm. Dit leek mij dan ook een goede basis voor het onderzoek.

De andere werken zijn om verscheidene redenen minder uitvoerig nagezocht. Bij Pedersen is de eerste reden dat Pedersens boek een eeuw geleden geschreven werd en dat daarom de kans bestaat dat meerdere van zijn voorstellen tegenwoordig achterhaald zijn. De voornaamste reden is echter dat het niet in de eerste plaats een etymologisch werk is en hij etymologieën vaak terloops en wat de cognaten betreft niet altijd volledig noemt. Kelly werd om deze laatste reden wat etymologisch zoekwerk betreft eveneens niet uitgebreid bij het onderzoek betrokken. Zijn aandacht gaat maar zelden naar etymologieën uit en hij vermeldt ze dan ook slechts bij een deel van de woorden. Bovendien baseert hij zich hierbij meestal op het werk van Vendryes, hetgeen weinig toegevoegde waarde voor mij heeft. Russell is - op basis van een verwijzing in Kelly's werk - omwille van maar één woord geconsulteerd⁵⁷ en dit was ook het enige in de lijst voorkomende woord dat hij in dit artikel behandelde. De reden dat Pokorny niet volledig bij het onderzoek is betrokken heeft minder met de kwaliteit, of uitvoerigheid van zijn werk te maken dan met mijn eigen vaardigheden. Ik ben maar weinig bekend met de historische taalkunde buiten de Keltische talen en Pokorny's etymologische woordenboek met zijn basis in het Proto-Indo-Europees en uitvoerige cogaatlijsten kan ik slechts met moeite volgen. Belangrijker nog is dat ik de reconstructies die hij voorstelt geenszins op waarde kan schatten. Zodoende heb ik besloten dit werk niet op hetzelfde niveau als Matasović en Vendryes bij het onderzoek te betrekken.

Ik denk bovendien dat het onderzoek ondanks dit besluit een gedegen basis heeft. Zoals gezegd bieden Matasović en Vendryes een zeer uitgebreid beeld van wat er is voorgesteld aan Keltische etymologieën. Ook verwijst Kelly wanneer hij etymologieën bij zijn werk betreft geregeld naar specifieke artikelen waarin enkele woorden besproken worden - een voorbeeld hiervan is het zojuist genoemde werk van Russell. Zodoende denk ik dat ook de meeste in kleinschaliger teksten gepubliceerde etymologieën van betrokken woorden dankzij Kelly indirect in de inventaris opgenomen zijn.

Wat de andere grootschalig bij het onderzoek benutte werken betreft zal ik kort zijn. Thomason biedt met haar werk over taalcontact⁵⁸ een helder overzicht van de huidige denkbeelden over de theorie van taalcontactsituaties en hierdoor veroorzaakte taalveranderingen. Dit boek was dan ook uitermate geschikt om een voor de niet specialistische lezer toegankelijk theoretisch kader van dit onderzoek mee te onderbouwen. Schrijvers artikelen over prehistorisch taalcontact⁵⁹ bieden een voor dit specifieke onderzoek zeer relevante aanvulling op dit kader. Zijn artikelen over sporen van een

⁵⁷ Dit is het woord *udnocht* "hek".

⁵⁸ Thomason 2001.

⁵⁹ Schrijver 1997, Schrijver 2009 en Schrijver 2011.

niet-Indo-Europese taal die in Ierland gesproken werd⁶⁰ behoren tot de weinige recente onderzoeken naar substraat binnen Ierland en waren eveneens nuttig om het kader van dit verslag mee aan te vullen. Isaacs tegenreactie op deze laatste artikelen⁶¹ moest om dezelfde reden vermeld worden.

Reconstructies en een formele vergelijking met het Proto-Keltische substraat

We gaan nu de uitkomsten van het onderzoek bespreken. We beginnen met de formele analyse op basis van de reconstructies van de woorden uit de tweede inventaris. Deze analyse heeft de vorm gekregen van opvallendheden in de fonologische eigenschappen van het vermoede relevante substraat uit de tweede inventaris in vergelijking met soortgelijke opvallendheden in het substraat dat volgens Matasović in het Proto-Keltisch terug te vinden is.⁶² Hiertoe zal ik nu eerst kort samenvatten wat hij concludeerde.

Volgens Matasović zijn er betrekkelijk weinig substraatwoorden in het Proto-Keltisch. Het zou om 6% van de door hem gereconstrueerde vormen gaan. Hij geeft hierbij toe dat hij naar eigen zeggen kritischer had kunnen zijn in het accepteren van voorgestelde Indo-Europese etymologieën, maar schat dat het substraat uiteindelijk niet hoger dan 10% zou zijn uitgekomen. Fonologisch gezien valt hem op dat er net als bij substraatwoorden in enkele andere Europese taalgroepen - in het bijzonder de Germaanse - vaak geminaten voorkomen en dat de *a vaak als stamvokaal voorkomt. Onverwachter is dat de *u in meer dan een kwart van de gevallen stamvokaal is. Ook komen er nauwelijks lange klinkers voor in deze woorden - de enige lange klinkers die überhaupt te vinden zijn zijn *e: (mogelijk uit *ey) en *u:. De laatste klank is slechts twee keer teruggevonden en Matasović stelt daarom voor dat de substraattaal misschien geen vokaallengte onderscheidde. Tot slot merkt hij op dat labiaal-velaire klanken - zoals de /kw/, /gw/ en /gwh/ - zeer zeldzaam zijn.

In de woorden die bij dit onderzoek onderzocht zijn is een hoger percentage substraat aanwezig. Het gaat om 38 uit 321⁶³ woorden, oftewel om 12%⁶⁴. Ik zal nu de gereconstrueerde vormen van de vermeende Ierse substraatwoorden geven en hierbij al de door Matasović genoemde kenmerken noteren wanneer ze voorkomen. Andere opvallendheden worden natuurlijk ook opgemerkt. De reconstructies zijn zoals ik reeds zei hypothetisch Proto-Keltisch, waarmee ik bedoel dat de woorden gereconstrueerd zijn zoals ze er in het fonologische stadium van het Proto-Keltisch uit zouden hebben gezien. Hierbij moet natuurlijk wel vermeld worden dat het merendeel van deze woorden, aangezien ze vermoedelijk substraat zijn en bovendien geen continentaal Keltische cognaten hebben,

⁶⁰ Schrijver 2000, Schrijver 2005.

⁶¹ Isaac 2003.

⁶² Matasović 2009: 441-444.

⁶³ In totaal zijn er in de eerste inventaris 429 woorden opgenomen. Van 321 woorden heb ik in de geconsulteerde etymologische werken ook daadwerkelijk informatie weten te vinden. Wanneer ik het over 'de woorden uit de eerste inventaris' heb doel ik in de praktijk op deze 321. Van deze 321 heb ik bij 38 woorden een sterk vermoeden dat het om substraat gaat. Deze 38 zijn de termen waar ik aan refereer als ik de 'relevante vermoede substraatwoorden uit de tweede inventaris' noem.

⁶⁴ Het moet hierbij wel opgemerkt worden dat slechts 31 van deze 38 woorden qua betekenis sterk aan de landbouw is verbonden. Wat de landbouwtermen betreft is het percentage 10%.

waarschijnlijk nooit in het Proto-Keltisch hebben bestaan. Enkele woorden met Britse cognaten vallen niet eenduidig te reconstrueren. Deze zijn hieronder ‘problematisch’ genoemd. *Bannae* is eveneens ‘problematisch’. Voor nadere bespreking van de reconstructies verwijs ik naar de tweede inventaris die in bijlage twee te vinden is.

• <i>airthenn</i> “Timothy grass”	*ar[i/e]tVnnV-	[a in stam, geminaat]
• <i>all</i> “teugel, tuig”	*alno-, *also-, *aldo-	[a in stam]
• <i>bannae</i> “druppel, melk”	- (problematisch)	[a in stam]
• <i>bled</i> “monster, walvis”	*bl[e/i]da:	[i of e in stam]
• <i>blonac</i> “vet, reuzel”	*blonegga:	[o in stam, geminaat, intervokale /g/]
• <i>cáer</i> “bes”	*caira:	[tweeklank /ai/]
• <i>cainnenn</i> “ui”	*kasni:na:	[a in stam]
• <i>cauth</i> “rotgans”	*caütV-	[a in stam, hiaat]
• <i>céis</i> “biggetje”	*kensi-	[e in stam]
• <i>cintecal</i> “ruwe wol”	*cintVggVl	[i in stam, geminaat, intervokale /g/]
• <i>curar</i> “aardkastanje”	*kururo-	[u in stam]
• <i>driss</i> “braamstruik”	*drissi-, *dristi-, *dritsti-	[i in stam]
• <i>géd</i> “gans”	- (problematisch)	[e in stam]
• <i>gemen</i> “huid, vlies”	*gemeno-	[e in stam]
• <i>gigrann</i> “brandgans”	*gigurano-	[i in stam]
• <i>indile</i> “bezittingen, vee”	*[i/e]nd[i/e]lija:	[i of e in stam]
• <i>les</i> “hof, erf”	*lisso-	[i in stam, geminaat]
• <i>lestar</i> “fles, schip”	*lestro-	[e in stam]
• <i>loman</i> “touw”	*lum[a/e/o]na:	[u in stam]
• <i>lupait</i> “zeug van 6 tot 8 maanden”	*lupp[u/i]nti-	[u in stam, geminaat, *-pp-]
• <i>mám</i> “juk”	*ma:mu-	[a: in stam]
• <i>meccon</i> “wortel”	*mekk[o/a]no-	[e in stam, geminaat]
• <i>mess</i> “eikels, boom-fruit”	*messu-, *mestu-, *metstu-	[e in stam]
• <i>miach</i> “zak (voor graan)”	*me:ko-	[e: in stam]
• <i>mónann</i> “(grote) veenbes”	*ma:n[a/o/u/e]n[o-/a:]	[a: in stam]
• <i>nús</i> “biest, colostrum”	- (problematisch)	[u: of uo in stam]
• <i>remor</i> “dik”	*r[e/i]mr[o-/a:], *r[e/i]mVr[o-/a:]	[i of e in stam]
• <i>samad</i> “zuring”	*samV[d/t]os	[a in stam]
• <i>samthach</i> “greep van een bijl”	*samVta[k/g]a:	[a in stam]
• <i>sás</i> “(val-)strik”	*sa:sso-, *sa:sto-, *sa:tsto-	[a: in stam]

• <i>slat</i> “stok, staaf, twijg”	*slatta:	[a in stam]
• <i>smér</i> “braam”	*smjero-, of smegro-	[e in stam]
• <i>sub</i> “aardbei”	*subu-	[u in stam]
• <i>tanach</i> “soort harde kaas”	*tanV[k/g]a:	[a in stam]
• <i>tinne</i> “reuzel, gezouten varken”	*tinnijo-, *tindnijo-, *tisnijo-	[i in stam]
• <i>trechlam</i> “soort eetbare plant”	*tr[e/i]kVIVmV-	[i of e in stam]
• <i>úr</i> “vruchtbaar land”	*u:r[o-/a:]	[u: in stam]
• <i>úth</i> “uier”	*u:to-, u:tu-	[u: in stam]

Er vallen een aantal dingen op.

1. 6 of 7 van de 38 woorden (16% of 18,5%) heeft een lange stamklinker; 2x of 3x *u:, 3x *a:, 1x *e:.
2. 12 van de 38 woorden (31,5%) heeft een *a of *a: als stamklinker.
3. 6 of 7 van de 38 woorden (16% of 18,5%) heeft een *u of *u: als stamklinker.
4. 1 van de 38 woorden (2,5%) heeft een *o of *o: als stamklinker.
5. 8 van de 38 woorden (21%) heeft een *e of *e: als stamklinker.
6. 6 van de 38 woorden (13%) heeft een *i als stamklinker.
7. 4 van de 38 woorden (10,5%) heeft ofwel een *i, ofwel een *e als stamklinker.
8. 1 of 2 van de 38 woorden (2,5% of 5,5%) heeft een tweeklank als stamklinker, 1x *ai en mogelijk 1x *uo.
9. 6 van de 38 woorden (16%) heeft een geminaat die niet verklaard kan worden door de geminaten die regelmatig in het Proto-Keltisch ontstonden. Hierbij heb ik de woorden met een -ss(-) in het Iers niet meegerekend, aangezien deze in theorie wel regelmatig verklaard kunnen worden.
10. 2 van de 38 woorden (5,5%) heeft een intervokale *gg.
11. 1 van de 38 woorden (2,5%) heeft een *pp.
12. 1 van de 38 woorden (2,5%) heeft een hiaat.

*a en *u als stamklinker komen redelijk vaak voor, maar zijn niet dominant (samen 48,5 of 50% van de woorden). *e en *i als stamklinker komen eveneens redelijk vaak voor (samen 44,5% van de woorden). Opvallender is dat *o als stamklinker slechts in één keer voorkomt en dat van slechts één woord met zekerheid gesteld kan worden dat het een tweeklank bevatte. Het beeld komt niet sterk overeen met hetgeen Matasović schetste.

Zeer opvallend is dat 16% of 18,5% van de woorden een lange stamklinker heeft. Hierbij zijn de /i:/ en de /o:/ niet vertegenwoordigd. De *u: en de *a: komen juist relatief veel voor. De

aanwezigheid van de *u: komt mogelijk overeen met de schamele twee uit 85 woorden met een *u: die Matasović reconstrueerde. Matasović stelde, zoals we hierboven zagen, dat de substraattaal die woorden aan het Proto-Keltisch leende, gezien het gebrek aan lange klinkers in deze woorden, vermoedelijk geen vokaallengte onderscheidde. Het feit dat lange klinkers niet zeldzaam zijn in het vermoede Insulaire en Ierse substraat staat hiermee in sterk contrast. Dit zou een aanwijzing kunnen zijn dat de verdwenen taal van Ierland - net als de Keltische talen - wel een kwantitatief onderscheid maakte tussen lange en korte klinkers. Het is in ieder geval opvallend en het toont ons onafhankelijk van of deze aanwijzing correct is dat het Keltisch toen het deze woorden leende anders reageerde op de Insulaire substraattaal dan het in het Proto-Keltische stadium op het continent deed.

Geminaten komen in dit onderzoek ongeveer even vaak voor als lange klinkers. Voor substraat in dit deel van Europa is dit niet opvallend hoog en misschien zelfs wat aan de lage kant.

Een tweetal woorden heeft in de Oudierse vorm een intervokale /g/. Dit is ongebruikelijk, maar hoeft niet per definitie op een eigenschap van Iers substraat te wijzen aangezien dit wel in Britse leenwoorden voorkomt. Als het geen leenwoorden zijn moet deze /g/ uit *-gg- voortkomen, hetgeen wederom ongebruikelijk is.

Incidenteel maar opvallend is *lupait* < *lupp[u/i]nti- aangezien de /p/ normaal gesproken niet voorkomt in het Iers van voor de vijfde eeuw. Het is dan ook vermoedelijk een opvallend laat leenwoord en het zou aan kunnen sluiten op de woorden uit het zogenaamde *Partán argument* van Schrijver, hetgeen voor een aanzienlijk deel bestaat uit termen voor dieren waar een /p/ in voorkomt.⁶⁵

Matasović bevinding dat er nauwelijks labiaal-velaire klanken voorkomen in het Proto-Keltisch substraat vindt aansluiting bij het Iers substraat; er komt niet één labiaal-velaire klank voor in de reconstructies.

Betekenisveldverdeling van de eerste inventaris

Naast de fonologische aspecten heb ik ook naar de semantiek van het vermoede substraat gekeken. Om dit te analyseren heb ik alle woorden uit zowel de eerste als de tweede inventaris in semantische velden onderverdeeld. Vervolgens heb ik hier per inventaris frequentieoverzichten van gemaakt om overzichtelijk te maken hoe vaak de verscheidene betekenisvelden voorkomen. In deze paragraaf zal ik de betekenisveldverdeling van de eerste inventaris presenteren en kort toelichten. De semantische analyse zal grotendeels pas in de volgende paragraaf plaatsvinden.

De semantische velden zijn zoals reeds in de methodologische verantwoording beschreven is in drie categorieën onderverdeeld. Als geheugensteuntje: niveau 1 is het meest globale betekenisveld (*gereedschap, akkerbouw en gewassen* en dergelijke), niveau 2 vormt hier subgroepen bij (bijvoorbeeld 1) *gereedschap*, 2) *akkerbouw*) en niveau 3 deelt de woorden in op *algemene* en *specifieke* betekenissen. Eveneens ter herinnering: het eerste getal in de volgende tabellen is altijd het

⁶⁵ Zie Schrijver 2000 en Schrijver 2005.

absolute aantal woorden dat onder een bepaald semantisch veld valt, het getal in procenten geeft aan hoeveel procent de woorden van dit veld uitmaken ten opzichte van het totaal van de (sub-)groep. Het totaal waarmee wordt gewerkt wordt telkens bij elk overkoepelend kopje tussen haakjes aangegeven ten opzichte van het totaal aantal woorden dat in de inventaris voorkomt.

Betekenisveldverdeling 1 (321/321):

• Gereedschap:	67	21%
• Akkerbouw en gewassen:	82	25,5%
• Vee(-teelt) en dierlijke producten:	132	41%
• Gebouwen/stallen en land:	33	10,5%
• Overig:	7	2%

Betekenisveldverdeling 1 toont ons dat opvallend veel Ierse landbouwtermen aan de veeteelt gerelateerd zijn. *Gereedschap* en *akkerbouw en gewassen* zijn ‘gemiddeld’ vertegenwoordigd en *gebouwen/stallen en land* vormt duidelijk de uitschieter naar beneden. In het algemeen geldt dat het gezien de bij dit onderzoek gebruikte methode niet te zeggen is of afwijkingen in deze tabellen veroorzaakt worden doordat de Ierse taal bij een bepaald semantisch veld daadwerkelijk meer of minder woorden heeft, of dat het komt doordat ze onder- of oververtegenwoordigd zijn in Kelly’s *Irish Index*.

Betekenisveldverdeling 2 (321/321):

• Gereedschap (67/321):		
○ akkerbouw:	21	31,5%
○ veeteelt:	22	33%
○ ongedefinieerd:	24	36%
• Akkerbouw en gewassen (82/321):		
○ planten algemeen:	21	25,5%
○ gewassen:	35	42,5%
○ fruit:	4	5%
○ bomen:	6	7,5%
○ ongedefinieerd:	16	19,5%
• Vee(-teelt) en dierlijke producten (132/321):		
○ dieren algemeen:	29	22%
○ melkvee:	37	28%
○ pluimvee:	10	7,5%
○ varkens:	13	10%

○ wol-vee:	9	7%
○ bijen en hun producten:	6	4,5%
○ overige (mannelijke) dieren:	23	19%
○ ongedefinieerd:	5	4%
• Gebouwen/stallen en land (33/321):		
○ land:	15	45,5%
○ overige gebouwen en erf:	10	30,5%
○ veeteelt:	8	24%
• Overig (7/321):		
○ akkerbouw:	5	71,5%
○ veeteelt:	0	0%
○ ongedefinieerd:	2	28,5%

Onder *gereedschap* zijn de woorden gelijkelijk verdeeld. Onder *akkerbouw en gewassen* springen de namen van gewassen eruit. In negatieve zin vallen *fruit* en *bomen* op. Onder *vee(-teelt)* en *dierlijke producten* zijn de meeste subgroepen die over specifieke groepen dieren gaan vergelijkbaar vertegenwoordigd. Opvallend is echter dat *melkvee* - waaronder ook de woorden voor ‘kaas’ en ‘melk’ vallen - met 37 woorden verreweg de grootste groep vormt. De groepen onder *gebouwen/stallen en land* lijken wederom gelijkelijk verdeeld. *Land* neemt net iets minder dan de helft voor zijn rekening en de andere helft is gelijkmatig gescheiden in gebouwen - zoals stallen - die aan de *veeteelt* gerelateerd zijn en de gebouwen die bij *overige gebouwen en erf* horen.

Kortom, de semantische velden van de woorden uit de eerste inventaris gedragen zich niet al te vreemd en de enige serieuze uitschieters zijn *melkvee* en de *vee(-teelt)* en *dierlijke producten* in het algemeen.

Betekenisveldverdeling van de tweede inventaris en semantische analyse

In deze paragraaf zal ik de betekenisveldverdeling - ingedeeld op dezelfde wijze als bij de eerste inventaris - van de aan de landbouw gerelateerde vermoede substraatwoorden uit de tweede inventaris presenteren. Zoals ik zojuist al zei valt er weinig zinnigs te zeggen over de absolute aantallen, aangezien de lijst gebaseerd is op Kelly's index en er geen structurele poging is gedaan de verdere Ierse taal na te gaan teneinde daadwerkelijk alle landbouwtermen op te nemen. We kunnen in dit opzicht slechts benoemen wat we in de tabellen zien.

Deze beperking geldt echter niet - of in ieder geval aanzienlijk minder sterk - als we besluiten de betekenisveldverdelingen van de woorden uit de betrokken tweede inventaris te vergelijken met die van de woorden uit de eerste inventaris. Op die manier is het immers mogelijk om een trend te bespeuren. Het is op die manier mogelijk om - binnen de grenzen van de steekproef die dit onderzoek in feite is - na te gaan of de vermeende substraatwoorden semantisch afwijken van het totaal aan

onderzochte woorden. Om dit goed overzichtelijk te maken heb ik bij de onderstaande tabellen een derde kolom toegevoegd waarin precies te zien is met hoeveel procentpunten de betekenisveldverdelingen van de woorden uit de tweede inventaris afwijken ten opzichte van die van woorden uit de eerste inventaris.

Betekenisveldverdeling 1 (31/31):

• Gereedschap:	7	22,5%	+1,5
• Akkerbouw en gewassen:	10	32,5%	+7
• Vee(-teelt) en dierlijke producten:	12	38,5%	-2,5
• Gebouwen/stallen en land:	2	6,5%	-4
• Overig:	0	0%	-2

Als we naar de globale betekenisveldverdeling op niveau 1 kijken zien we weinig afwijkingen ten opzichte van de eerste inventaris, alleen *akkerbouw en gewassen* is meer dan minimaal toegenomen. In absolute getallen valt met name op dat er maar zeer weinig termen van *gebouwen/stallen en land* in deze analyse zijn gekomen.

Betekenisveldverdeling 2 (31/31):

• Gereedschap (7/31):			
○ akkerbouw:	1	14,5%	-17
○ veeteelt:	3	43%	+10
○ ongedefinieerd:	3	43%	+7
• Akkerbouw en gewassen (10/31):			
○ planten algemeen:	4	40%	+14,5
○ gewassen:	3	30%	-12,5
○ fruit:	1	10%	+5
○ bomen:	1	10%	+2,5
○ ongedefinieerd:	1	10%	-9,5
• Vee(-teelt) en dierlijke producten (12/31):			
○ dieren algemeen:	4	33,5%	+11,5
○ melkvee:	4	33,5%	+5,5
○ pluimvee:	1	8,5%	+1,5
○ varkens:	3	25%	+15
○ wol-vee:	1	8,5%	+1,5
○ bijen en hun producten:	0	0%	-4,5
○ overige (mannelijke) dieren:	0	0%	-19

○ ongedefinieerd:	0	0%	-4
• Gebouwen/stallen en land (2/31):			
○ land:	1	50%	+4,5
○ overige gebouwen en erf:	1	50%	+19,5
○ veeteelt:	0	0%	-26
• Overig (0/31):			
○ akkerbouw:	0	-	-
○ veeteelt:	0	-	-
○ ongedefinieerd:	0	-	-

Als we de woorden verdelen over de subgroepen nemen de afwijkingen toe. Het is echter maar de vraag hoeveel dit in de praktijk betekent aangezien de kans op toeval statistisch toeneemt naarmate het absolute aantal termen kleiner wordt. Desondanks valt het, mits we deze waarschuwing in het achterhoofd houden, wel op dat er hele semantische velden zijn die niet in het vermoede substraat voorkomen.

Bij *gereedschap* zien we dat *akkerbouw* ondervertegenwoordigd is. Onder *akkerbouw en gewassen* zijn de afwijkingen betrekkelijk klein, al valt het wel op dat *gewassen* bij de substraatwoorden relatief weinig voorkomen. Onder *vee(-teelt) en dierlijke producten* zijn de afwijkingen het interessantst. De meeste subgroepen die onder het vermeende substraat voorkomen vertonen weinig verschil met de eerste inventaris. *Varkens* zijn echter duidelijk meer aanwezig dan verwacht. *Bijen en hun producten, overige (mannelijke) dieren* en *ongedefinieerd* zijn echter geheel niet in deze analyse vertegenwoordigd. Bij de laatste twee van deze semantische groepen zijn vele, diverse woorden betrokken en zodoende zijn deze moeilijk te bespreken, maar *bijen en hun producten* is juist erg concreet. Je kunt je dan ook afvragen of dit misschien betekent dat de sprekers van de verdwenen taal die achter het substraat schuilgaat geen bijen hadden. Die conclusie zou naar mijn idee geheel ongegrond zijn. Bijtermen maken slechts 4,5% uit van de termen voor *vee(-teelt) en hun producten* uit de eerste inventaris. Het aan de landbouw gerelateerd substraat maakt 10% uit van het totaal aan onderzochte woorden. Het is zeer wel mogelijk dat een kleine subgroep als *bijen* geen substraatwoorden levert als we er vanuit het idee van gelijke kansen naar kijken. Een zelfde argument kan gebruikt worden voor de termen onder *gebouwen/stallen en land*, waar de categorie *veeteelt* ontbreekt. Gezien de kleine hoeveelheid woorden in *gebouwen/stallen en land* zie ik ook dit namelijk niet als statistisch interessant. Een laatste punt over de bijenkwestie: de afwezigheid van substraat in een bepaald semantisch veld kan naar mijn idee nooit bewijzen dat een bepaalde aan een taal verbonden cultuur iets wel of niet had. We kunnen immers niet voorspellen welke woorden er in een situatie van taalwisseling door taalcontact in een geattesteerde taal terecht zijn gekomen en moeten geen ongegronde conclusies trekken.

Er rest ons nu nog de betekenisveldverdeling op niveau 3, die in dit onderzoek uitsluitend bij de woorden uit de tweede inventaris is opgenomen.

Betekenisveldverdeling 3 (31/31):

- Algemeen: 14 45%
- Specifiek: 17 55%

Betekenisveldverdeling 3 in de basisgroepen van betekenisveldverdeling 2 (31/31):

- **Gereedschap (7/31):**
 - algemeen: 4 57%
 - specifiek: 3 43%
- **Akkerbouw en gewassen (10/31):**
 - algemeen: 3 30%
 - specifiek: 7 70%
- **Vee(-teelt) en dierlijke producten (12/31):**
 - algemeen: 5 41,5%
 - specifiek: 7 58,5%
- **Gebouwen/stallen en land (2/31):**
 - algemeen: 2 100%
 - specifiek: 0 0%

De theorie schreef voor dat er eerder specifieke dan algemene termen zouden worden geleend en dat zien we hier in bescheiden vorm ook terug. Ik had eigenlijk verwacht dat het verschil groter zou zijn, maar waarom dit niet het geval is laat slechts naar zich raden.

Conclusie

Het moment is daar om tot een conclusie te komen. Laten we voor de gelegenheid de hoofdvraag er bij halen: ‘welke Oud- en Middellijerse landbouwtermen kennen geen cognaten buiten de Brits-Keltische talen en wat zegt dit over taalcontact in prehistorisch Ierland?’

We weten nu dat er 31 landbouwtermen zijn die aan het gevraagde criterium voldoen en dat dit dan ook zeer waarschijnlijk - in ieder geval in merendeel - voorbeelden zijn van substraat dat in Ierland, of in ieder geval binnen de eilanden, in het Iers is opgenomen. Ze vormen samen met acht andere, niet aan de landbouw gerelateerde, termen vermoedelijk sporen van de taal die voor de komst van het Iers in Ierland gesproken werd. Het selectiecriterium betekende dat alleen niet-Indo-Europese woorden die niet op het continent voorkomen opgemerkt konden worden en het feit dat er nog zoveel woorden gevonden zijn betekent dat er voor de komst van het Iers naar Ierland en het Keltisch naar de

eilanden vrijwel zeker minstens één niet-Indo-Europese taal op de eilanden gesproken moet zijn. We hebben op basis van het bescheiden fonologisch onderzoek bovendien gezien dat deze taal mogelijk vokaallengte onderscheidde en kunnen zelfs als dit niet zo zou blijken te zijn in ieder geval vaststellen dat het Keltisch anders met substraat uit deze taal omging dan bij het Proto-Keltisch substraat het geval was. De kans bestaat dan ook - al is dit nog verre van bewezen - dat de substraattaal van de eilanden niet verwant is aan de taal die achter het substraat zit dat in het Proto-Keltisch wordt teruggevonden.

Wat zegt dit echter over taalcontact in prehistorisch Ierland? Ik heb reeds vroeg in dit artikel beargumenteerd waarom ik denk dat er sprake is geweest van taalcontact in de vorm van taalwisseling. Hierbij moet de inheemse bevolking van Ierland haar taal na verloop van tijd hebben opgegeven en in plaats daarvan Iers zijn gaan spreken. De theorie schrijft voor dat bij een dergelijk taalcontact de doeltaal - in dit geval het Iers - met name fonologisch en syntactisch beïnvloed wordt. Morfologische en zeker ook lexicale veranderingen zijn in de regel beperkt. In dit onderzoek is gebleken dat circa 10% van de onderzochte landbouwtermen Insulair substraat is. Gezien Matasovič's conclusie dat substraatwoorden slechts 6% van het bekende Proto-Keltische lexicon vormen meen ik dat dit een redelijk substantieel deel van de woorden is. En aangezien we volgens de theorie weinig lexicale invloeden op het Iers door taalcontact dat binnen Ierland plaatsvond hadden verwacht denk ik dat er drie verschillende antwoorden op het laatste deel van de hoofdvraag mogelijk zijn.

Ten eerste kan het betekenen dat de van taal wisselende bevolkingsgroep - dat wil zeggen de niet-Keltische sprekende, inheemse bevolking - zeer groot was relatief aan de oude groep moedertaalsprekers van het Iers. Ook is de kans in dit scenario groot dat deze Keltisch sprekende nieuwkomers grotendeels geïsoleerd waren van hun taalgenoten in Brittannië en op het continent, aangezien dit anders de beïnvloeding van hun taal had kunnen beperken.

Ten tweede is het echter mogelijk dat de talen - Iers en wat nu de verdwenen taal is - voor de niet-Iers-sprekenden op het Iers begonnen over te stappen eerst generaties lang stabiel naast elkaar hebben bestaan op het eiland. We mogen dan veronderstellen dat de twee talen in die periode met elkaar in contact stonden. En in dat geval, mits tenminste een deel van de Iers-sprekenden ook enigszins bekend was met de verdwenen taal, is het verre van ondenkbaar dat er een aanzienlijke hoeveelheid leenwoorden vanuit de verdwenen taal in het Iers zou zijn gekomen.

Ten slotte valt het in dit stadium niet uit te sluiten dat dit onderzoek niet representatief is. Het zou kunnen dat er bij toeval relatief veel substraatwoorden in de eerste inventaris zijn opgenomen.

Bij elk van deze drie antwoorden is het - hoe verschillend ze ook mogen zijn - duidelijk wat de twijfel weg kan halen, en dat is simpelweg meer onderzoek. Verdere lexicale steekproeven zouden aan kunnen tonen of de in dit verslag gerapporteerde resultaten wat de hoeveelheid substraat betreft representatief is. Verder onderzoek naar de eigenaardigheden van de Ierse fonologie en syntax zouden duidelijkheid kunnen bieden over welk scenario van taalcontact - snelle taalwisseling, of generaties van stabiel taalcontact alvorens taalwisseling begon - in prehistorisch Ierland heeft plaatsgevonden. De

huidige onzekerheid schetst hoe weinig we op dit gebied pas weten. Dit is echter geen reden voor wanhoop. In plaats daarvan ben ik positief en denk ik dat als we bewust op zoek gaan naar insulaire substraatinvloeden, er nog zeer veel te ontdekken valt en dat we ook in staat zijn om dit te ontdekken.

Bibliografie:

- Beekes, Robert, *Comparative Indo-European Linguistics: An Introduction* 2e ed., vert. Michiel de Vaan (Amsterdam 1995).
- Cunliffe, Barry, *The Ancient Celts* (Oxford 1997).
- Isaac, Graham, 'Some Old Irish etymologies, and some conclusions drawn from them', *Ériu* 23 (Dublin 2003) 151-155.
- Kelly, Fergus, *Early Irish Farming: a study based mainly on the law-texts of the 7th and 8th centuries AD* 2e ed. (Dublin 1997).
- Mallory, James, 'Two Perspectives on the Problem of Irish Origins', *Emania* 9 (Belfast 1991) 53-58.
- Matasović, Ranko, *Etymological dictionary of Proto-Celtic* (Leiden 2009).
- O'Kelly, Michael, 'Ireland before 3000 B.C.', in *A New History of Ireland: I: Prehistoric and Early Ireland*, 9 vols, red. Dáibhí Ó Cróinín (Oxford 2005) 49-68.
- Pedersen, Holger, *Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen* 2^e ed., 2 vols (Göttingen 1909-1913).
- Pokorny, Julius, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, 2 vols (Bern 1959-1969).
- Raftery, Barry, *Pagan Celtic Ireland: The Enigma of the Irish Iron Age* (Londen 1994).
- Renfrew, Colin, *Archaeology and Language. The Puzzle of Indo-European Origins* (Londen 1987).
- Russell, Paul, 'The Celtic preverb *uss and related matters', *Ériu* 39 (Dublin 1988) 95-126.
- Schrijver, Peter, 'Animal, vegetable and mineral: some Western European substratum words', red. A. Lubotsky, *Sound law and analogy* (Amsterdam, Atlanta 1997) 293-316.
- ----, 'Varia V: Non-Indo-European surviving in Ireland in the first millennium AD', *Ériu* 21 (Dublin 2000) 195-199.
- ----, 'Varia I: More on non-Indo-European surviving in Ireland in the first millennium AD', *Ériu* 25 (Dublin 2005) 137-144.
- ----, 'Population continuity across language shift in North-Western Europe', *Lingue, ethnos e popolazioni: evidenze linguistiche, biologiche e culturali* (Rome 2009) 123-137.
- ----, 'Pruners and Trainers of the Celtic Family Tree: the Rise and Development of Celtic in the Light of Language Contact', *XIVth International Congress of Celtic Studies* (Maynooth 2011).
- Thomason, Sarah, *Language contact: an introduction* (Edinburgh 2001).'
- Thomason, Sarah en Terrence Kaufman, *Language contact, creolization, and genetic linguistics* (Berkeley 1988).

- Vendryes, Joseph, et al., *Lexique étymologique d'Irlandais ancien*, 6 vols (Dublin [etc.] 1959-1987).
- Waddell, John, 'The Question of the Celticization of Ireland', *Emania* 9 (Belfast 1991) 5-16.

Bijlage 1: Voorblad van de eerste inventaris

De 1e inventaris is te vinden in het bij dit verslag meegestuurde excel-bestand. Het document bevat drie tabbladen waaronder telkens dezelfde opzet terug te vinden is, maar dan met de informatie van een ander nagezocht werk. Het eerste tabblad omvat het werk van Matasović (hier afgekort als MAT). Het tweede beslaat het LEIA (hier afgekort als VEN). Het derde is een verzameling van de bijdragen van Pedersen (PED), Pokorny (POK) en Kelly (KEL).

Waar een woord gevonden is geeft de afkorting van het werk in combinatie met het daarbij genoemde getal – en in het geval van LEIA ook de genoemde letter – aan op welke bladzijde in welk boek de gegevens terug te vinden zijn. Deze werken zijn allen onder de namen van de hier genoemde auteurs in de bibliografie terug te vinden.

Bijlage 2: De tweede inventaris

Alle verwijzingen naar Schrijver - tenzij expliciet anders wordt aangegeven - in deze bijlage zijn gebaseerd op persoonlijke communicatie.

Zoals ik in de hoofdtekst reeds besprak heb ik besloten om een aantal van de aanvankelijk in de tweede inventaris opgenomen woorden níet als voorbeelden van Insulair substraat te zien. Ze zijn dan ook niet als substraat termen uit de tweede inventaris betrokken bij de analyses die de kern van de hoofdtekst vormen. Desondanks zijn ze, opdat men na kan gaan waarom ze uiteindelijk als substraat geweigerd zijn, in deze inventaris net als de andere termen uitgewerkt. Om verwarring te voorkomen heb ik ze onder een aparte titel opgenomen aan het einde van deze bijlage.

Het gaat om de volgende woorden: *corca/coirce* “haver”, *meigel* “mekkeren”, *og* “ei”, *síthal* “emmer”, *sét* “schat, ½ melkkoe”, *fér* “gras, grasland”, *indrechtán* “soort worst”, *torc* “zwijn”.

Een aantal van de woorden in deze inventaris zijn qua betekenis niet direct gerelateerd aan de landbouw. Deze zijn eveneens volledig uitgewerkt en bovendien ook wel bij de fonologische, maar niet bij de semantisch analyse in de hoofdtekst betrokken. Om verwarring te voorkomen zijn ook deze onder een aparte titel tegen het einde van deze bijlage opgenomen.

Het gaat in dit geval om de volgende woorden: *smér* “braam”, *bled* “walvis, monster, groot dier”, *lestar* “fles, schip”, *remor* “dik”, *cauth* “rotgans”, *mónann/monóg* “grote veenbes”, *gigrann* “brandgans”.

In totaal zijn er 38 woorden wel als substraat (let wel: deze zijn dus niet allen ook semantisch gezien aan de landbouw gerelateerd!) uit deze inventaris naar voren gekomen. De informatie hierover is als volgt verdeeld over de verscheidene geconsulteerde werken:

Matasović: 15 woorden (8 ook in Vendryes)
Vendryes: 26 woorden (8 ook in Matasović)
Pedersen: 2 woorden
Kelly: 3 woorden
= 38 verschillende woorden in totaal

Dubbel = bannae, nús, miach, sub, cainnenn, smér, remor, bled

Matasović:

Oudiers:	<i>bann(a)e</i> ⁶⁶ “druppel, melk” [io, mʔ]
Betekenisveld:	1) Vee(-teelt) en dierlijke producten: 2) melkvee, 3) specifiek
Reconstructie MAT:	*bandyo-
Eigen reconstructie:	-
Britse cognaten:	MW <i>ban</i> , MBRET <i>banne</i> , OCO <i>banne</i>
Verdere cognaten:	-
Probleem:	Een eerder voorgestelde link met SKT <i>bindú</i> - “druppel” is volgens Matasović onmogelijk. Het woord is problematisch omdat het zich volgens Schrijver onmogelijk vanuit het Iers laat reconstrueren (een Proto-Keltisch *bandijos zou bijvoorbeeld **binde opleveren). Misschien is het een Brits leenwoord in het Iers. De etymologie blijft dan echter onbekend en het kan zodoende Insulair substraat zijn.
Oudiers:	<i>cainnenn, cainenn</i> ⁶⁷ “ui” [a:, f]
Betekenisveld:	1) Akkerbouw en gewassen: 2) gewassen, 3) specifiek
Reconstructie MAT:	*kasnina:
Eigen reconstructie:	*kasni:na:
Britse cognaten:	OW <i>cennin</i> [pl], OBRET <i>caeninn</i> , OCO <i>kenin</i>
Verdere cognaten:	RUSS <i>česnok</i> , CROAT <i>češnjak</i>
Probleem:	De /a/ in de stam zou op een niet-IE substraat kunnen wijzen. De Slavische woorden betekenen beide knoflook en gelijken dus zowel wat vorm als betekenis betreft enigszins op de Keltische woorden. De Slavische woorden kunnen echter gemakkelijk verklaard worden als afleidingen van *kes- > OCS <i>česati</i> “kammen, pellen” en hoeven geenszins gerelateerd te zijn. Vandaar dat ik het als Insulair substraat behandel.
Oudiers:	<i>driss</i> ⁶⁸ “braamstruik, doornige plant” [i, f]
Betekenisveld:	1) Akkerbouw en gewassen: 2) ongedefinieerd, 3) specifiek
Reconstructie MAT:	*dristi-
Eigen reconstructie:	*drissi-, *dristi-, *dritsti-
Britse cognaten:	OW <i>drissi</i> [pl], MW <i>dryssi</i> [pl], OBRET <i>drisoc</i> , OCO <i>dreis</i>
Verdere cognaten:	GR <i>driós</i>

⁶⁶ Matasović 2009: 54-55.

⁶⁷ Matasović 2009: 193.

⁶⁸ Matasović 2009: 105.

Probleem:	Men stelde traditioneel voor het met het Grieks te verbinden, maar Schrijver ⁶⁹ noemde dit “a mere possibility”. Mogelijk niet-IE.
Oudiers:	<i>géd</i> ⁷⁰ “gans” [o, m]
Betekenisveld:	1) Vee(-teelt) en dierlijke producten: 2) pluimvee, 3) algemeen
Reconstructie MAT:	*gexdo/-a:-
Eigen reconstructie:	geen eenduidige reconstructie mogelijk
Britse cognaten:	MW <i>guit</i> , MBRET <i>gwaz</i> , OCO <i>guit</i>
Verdere cognaten:	-
Probleem:	Volgens Matasović is dit vermoedelijk een onomatopee en niet gerelateerd aan het PIE woord voor “gans” dat in het PC *gansi- “zwaan” werd. Volgens Schrijver is er dan ook geen eenduidige reconstructie op basis van zowel het Iers als het Brits mogelijk.
Middeliers:	<i>gemen, gaimen</i> ⁷¹ “huid, vlies” [o/a:, m/f]
Betekenisveld:	1) Vee(-teelt) en dierlijke producten: 2) dieren algemeen, 3) algemeen
Reconstructie MAT:	*gem-eno-, *gemelo- > <i>gemel</i> “keten, boei”
Eigen reconstructie:	*gemeno-
Britse cognaten:	MW <i>gefyn</i> “boei”
Verdere cognaten:	GR <i>génto</i> , LATV <i>gùmti</i> , RUSS <i>žat, žmu</i>
Probleem:	De door Matasović voorgestelde cognaten zijn semantisch gezien uitermate twijfelachtig. De stap van “keten, boei” (hetgeen zowel het Britse als de verdere Europese ‘cognaten’ volgens Matasović betekenen) naar “huid, vlies” is aanzienlijk. Zodoende mogelijk exclusief in Ierland voorkomend substraat.
Oudiers:	<i>loman</i> ⁷² “touw” [a:, f]
Betekenisveld:	1) Gereedschap: 2) ongedefinieerd, 3) algemeen
Reconstructie MAT:	*loman-
Eigen reconstructie:	*l[o/u]m[a/e/o]na:
Britse cognaten:	W <i>llyfan</i> , MBRET <i>louffan</i> , CO <i>lovan</i>
Verdere cognaten:	-
Probleem:	Het Welshe woord is pas vanaf de 19 ^e eeuw geattesteerd en volgens Matasović bovendien problematisch aangezien het niet alleen op *lomaná, maar in theorie ook op *lumaná terug kan worden gebracht. Volgens Schrijver wijst de

⁶⁹ Schrijver 1995: 410 (*Studies in British Celtic Historical Phonology*)

⁷⁰ Matasović 2009: 159.

⁷¹ Matasović 2009: 157.

⁷² Matasović 2009: 244.

Bretonse vorm op *lumana en is er dus geen probleem. Vermoedelijk Insulair substraat.

Oudiers: *mess*⁷³ “eikels, boom-fruit” [u, m]
Betekenisveld: 1) Akkerbouw en gewassen: 2) bomen, 3) algemeen
Reconstructie MAT: *messu-
Eigen reconstructie: *messu-, of *mestu- of *metstu-
Britse cognaten: MW *mes*, MBRET *mes*, CO *mesen*
Verdere cognaten: -
Probleem: Een eerder voorgestelde link met enkele Germaanse talen is volgens Matasović zeer onwaarschijnlijk. Mogelijk Insulair substraat.

Oudiers: *miach*⁷⁴ “zak (graan)” [o, n]
Betekenisveld: 1) Gereedschap: 2) akkerbouw, 3) specifiek
Reconstructie MAT: *me:ko-
Eigen reconstructie: *me:kom
Britse cognaten: -
Verdere cognaten: OPR *moasis*, LATV *mieži*
Probleem: Semantisch gezien is de band met de Baltische woorden “gerst” denkbaar. De door Matasović voorgestelde PIE wortel is *me:yǵ^h-. Dit zou echter een onregelmatige *g > *k impliceren in het Keltisch. Om dit op te lossen zou er volgens hem een basiswoord *me:yǵ^hs [me:yks] moeten zijn geweest waarvan de [k] door analogie verspreid is. Als dit het geval is is dit vermoedelijk gewoon een IE woord.

Oudiers: *nús*⁷⁵ “colostrum, biest” [o/u, m]
Betekenisveld: 1) Vee(-teelt) en dierlijke producten: 2) melkvee, 3) specifiek
Reconstructie MAT: *nu:sso-, *nowssso-
Eigen reconstructie: valt niet eenduidig te reconstrueren
Britse cognaten: W *nus*, MBRET (*leaz*) *lusen*
Verdere cognaten: -
Probleem: De bron is onbekend en de cognaten sluiten niet goed op elkaar aan. Het Welsh impliceert *nouss-, het Iers *nu:ss-. Matasović stelt voor dat het hier mogelijk om Ierse leenwoorden in de Britse talen gaat. Het zou echter ook een

⁷³ Matasović 2009: 268-269.

⁷⁴ Matasović 2009: 262.

⁷⁵ Matasović 2009: 295.

goed voorbeeld van op beide eilanden voorkomend Insulair substraat kunnen zijn. Vanwege de afwijkingen tussen de Britse en de Ierse vormen kan dit woord niet eenduidig gereconstrueerd worden.

Oudiers:	<i>slat</i> ⁷⁶ “stok, staaf, twijg” [á, f]
Betekenisveld:	1) Gereedschap: 2) ongedefinieerd, 3) algemeen
Reconstructie MAT:	*slatta:
Eigen reconstructie:	*slatta:, het hieronder beschreven probleem gaat ook voor de eigen reconstructie op.
Britse cognaten:	MW <i>llath</i> , OBRET <i>lath</i> , CO <i>lath</i>
Verdere cognaten:	OHG <i>latta</i>
Probleem:	Een lastig woord. Het zou een niet-IE substraat kunnen zijn dat ook achter <i>latta</i> “lat” ligt, maar het Germaanse woord ontbeert dan de verwachte *s-. Volgens Schrijver is deze *s- een ‘s mobile’. Dit is heel gewoon, maar de oorzaak ervan is onbekend. Als het substraat is is het echter hoe dan ook erg interessant aangezien in het PC *tt > *ss werd en het dus een laat leenwoord zou moeten zijn. In theorie zou het volgens Matasović ook een nieuwvorming op basis van de wortel *slad-yo- “slachten, slaan” kunnen zijn, maar Schrijver vraagt zich af hoe de *tt dan ontstaan is. *Slad-yo zelf is overigens echter ook geen PIE woord. Ik behandel het op basis van de regel dat PC *tt > *ss wel als Insulair substraat, aangezien dit erop wijst dat het een relatief laat in het Iers gekomen substraatwoord moet zijn en dit dan vermoedelijk reeds op de eilanden moet hebben plaatsgevonden.
Oudiers:	<i>sub</i> ⁷⁷ “aardbei” [u, n]
Betekenisveld:	1) Akkerbouw en gewassen: 2) fruit, 3) specifiek
Reconstructie MAT:	*subi-
Eigen reconstructie:	*subu-
Britse cognaten:	MW <i>syuien</i> , MBRET <i>seuienn</i> , CO <i>syvyen</i> [allen singulatieve vormen van wat in de basisvorm collectiva zijn]
Verdere cognaten:	-
Probleem:	Matasović reconstrueert dit als een i-stam, maar dit laat zich wegens de palatalisatie die dit op zou hebben geleverd niet regelmatig reconstrueren. Schrijver stelt voor het als een u-stam te interpreteren, hetgeen de geattesteerde vormen niet betwisten. Vermoedelijk niet-IE-substraat.

⁷⁶ Matasović 2009: 345.

⁷⁷ Matasović 2009: 358.

Vendryes:

Oudiers: ***airthenn, airthend***⁷⁸ “hoogwaardig paardengras, *Timothy Grass*” [o?, ?]
Betekenisveld: 1) Akkerbouw en gewassen: 2) planten algemeen, 3) specifiek
Eigen reconstructie: *ar[i/e]tVnnV-
Britse cognaten: -
Verdere cognaten: -
Probleem: De etymologie van dit woord is onbekend, maar het is mogelijk dat *air-* “beter, superieur” het eerste deel ervan vormt.

Oudiers: ***all***⁷⁹ “teugel, tuig” [o, n]
Betekenisveld: 1) Gereedschap: 2) veeteelt, 3) algemeen
Eigen reconstructie: *alno-, of *also-, of *aldo-.
Britse cognaten: -
Verdere cognaten: -
Probleem: Etymologie onbekend.

Oudiers: ***bannae, bainne***⁸⁰ “druppel, melk”[?, f]
Betekenisveld: 1) Vee(-teelt) en dierlijke producten: 2) melkvee, 3) specifiek
Eigen reconstructie: -
Britse cognaten: MBRET *banne*, MCO *banne*
Verdere cognaten: -
Probleem: Volgens dit woordenboek is er geen Welsh cognaat en betreft het mogelijk een leenwoord tussen het Brits en het Iers, al is het dan onduidelijk wie het precies geleend heeft. Het woord valt niet op basis van het Iers te reconstrueren (zie hierboven hetzelfde woord bij Matasović). De etymologie is onbekend.
Mogelijk Insulair substraat.

Oudiers: ***blonac***⁸¹ “vet, reuzel” [a:, f]
Betekenisveld: 1) Vee(-teelt) en dierlijke producten: 2) dieren algemeen, 3) algemeen
Eigen reconstructie: *blonegga:. Het is hierbij opvallend dat de [g] niet geleneerd is.
Britse cognaten: W *bloneg*, BRET *blonek*, MCO *blonec*
Verdere cognaten: -

⁷⁸ Vendryes et al. 1959-1987: A 49.

⁷⁹ Vendryes et al. 1959-1987: A 61.

⁸⁰ Vendryes et al. 1959-1987: B 7-8.

⁸¹ Vendryes et al. 1959-1987: B 60.

Probleem: De [g] zou zeer wel op een Britse leenwoord in het Iers kunnen duiden. De etymologie is echter onbekend. Mogelijk Insulair substraat.

Oudiers: ***cáer***⁸² “bes, balletje” [a:, f]

Betekenisveld: 1) Akkerbouw en gewassen: 2) planten algemeen, 3) algemeen

Eigen reconstructie: *caira:

Britse cognaten: [verwant aan O.Ir. *caerthann*] W. *cerddin*, BRET *kerzin*, CO *cerden*

Verdere cognaten: -

Probleem: De Britse woorden hebben een afwijkende stamklinker t.o.v. het Iers. Vermoedelijk hebben zij het woord op gegeven moment uit het Iers geleend (of het tegenovergestelde, er is veel discussie over geweest). De etymologie is echter verder onbekend. Mogelijk Insulair substraat.

Oudiers: ***cainnenn***⁸³ “ui” [a:, f]

Betekenisveld: 1) Akkerbouw en gewassen: 2) gewassen, 3) specifiek

Eigen reconstructie: *kasni:na:

Britse cognaten: OW *cennin*, MBRET *quinhenn*, CO *kenin* [allen collectieve meervoudsvormen]

Verdere cognaten: -

Probleem: Het is geprobeerd dit woord aan het Latijnse *caepa*, *cépa* en het Griekse *xáπia* ‘*sxóroda* te verbinden, maar dit levert problemen met de klankwetten op. Zodoende is de etymologie onbekend. Mogelijk Insulair substraat.

Oudiers: ***céis***⁸⁴ “biggetje” [i?, f]

Betekenisveld: 1) Vee(-teelt) en dierlijke producten: 2) varkens, 3) specifiek

Eigen reconstructie: *kensi-

Britse cognaten: -

Verdere cognaten: -

Probleem: Etymologie onbekend. Mogelijk exclusief aan het Iers zijnd substraat.

Oudiers: ***curar***⁸⁵ “aardkastanje” [o, m]

Betekenisveld: 1) Akkerbouw en gewassen: 2) gewassen, 3) specifiek

Eigen reconstructie: *kururo-

Britse cognaten: W *cylor*, BRET *coloren*

⁸² Vendryes et al. 1959-1987: C 8.

⁸³ Vendryes et al. 1959-1987: C 19.

⁸⁴ Vendryes et al. 1959-1987: C 57.

⁸⁵ Vendryes et al. 1959-1987: C 295-296.

Verdere cognaten: GR *xarnon*
Probleem: Er is voorgesteld dit woord aan het Griekse *xarnon* “noot” te verbinden, maar dit is erg controversieel. Het zou dus ook goed een woord zonder degelijke etymologie kunnen zijn.

Oudiers: *mám*⁸⁶ “juk” [u, m]
Betekenisveld: 1) Gereedschap: 2) veeteelt, 3) specifiek
Eigen reconstructie: *ma:mu-
Britse cognaten: -
Verdere cognaten: GOT *magus*, AV *maga*-
Probleem: Men heeft voorgesteld dit woord te herleiden op een met *mug* “dienaar, slaaf” vergelijkbare oorsprong *mag-smu, of *mag-mu, hetgeen - eveneens *mug* - van de hierboven genoemde Gotische en Avestische woorden een cognaat is. De etymologie is echter onzeker.

Oudiers: *meccon*⁸⁷ “wortel” [o, m]
Betekenisveld: 1) Akkerbouw en gewassen: 2) planten algemeen, 3) algemeen
Eigen reconstructie: *mekk[o/a]no-
Britse cognaten: -
Verdere cognaten: GR *me:ko:n*, ON *maku*, OHG *maho*
Probleem: De voorgestelde cognaten komen noch qua betekenis, noch qua vorm goed overeen met het Iers. Het is opvallend dat het Iers hier een geminaat toont.

Oudiers: *miach*⁸⁸ “zak (graan)” [o, n]
Betekenisveld: 1) Gereedschap: 2) akkerbouw, 3) specifiek
Eigen reconstructie: *méko-
Britse cognaten: -
Verdere cognaten: -
Probleem: Etymologie onbekend.

Oudiers: *nús*⁸⁹ “colostrum, biest” [?, m]
Betekenisveld: 1) Vee(-teelt) en dierlijke producten: 2) melkvee, 3) specifiek
Eigen reconstructie: *núss[o/u]-

⁸⁶ Vendryes et al. 1959-1987: M 15.

⁸⁷ Vendryes et al. 1959-1987: M 27.

⁸⁸ Vendryes et al. 1959-1987: M 47.

⁸⁹ Vendryes et al. 1959-1987: N 25.

Britse cognaten: *W nus*, BRET *leaz lusen*
Verdere cognaten: -
Probleem: De klinkers zorgen voor een probleem tussen het Brits en het Iers. Er is nog geen etymologie voorgesteld die dit oplost.

Oudiers: *samad*⁹⁰ “zuring (plant)” [o, m]
Betekenisveld: 1) Akkerbouw en gewassen: 2) planten algemeen, 3) specifiek
Eigen reconstructie: *samV[d/t]os
Britse cognaten: -
Verdere cognaten: -
Probleem: Vermoedelijk substraat.

Oudiers: *samthach*⁹¹ “greep van een werktuig” [a:, f]
Betekenisveld: 1) Gereedschap: 2) ongedefinieerd, 3) algemeen
Eigen reconstructie: *samVta[k/g]a:
Britse cognaten: -
Verdere cognaten: -
Probleem: Etymologie onbekend.

Oudiers: *sás*⁹² “(val)strik” [o, m]
Betekenisveld: 1) Gereedschap: 2) veeteelt, 3) algemeen
Eigen reconstructie: *sa:sso-, *sa:sto-, *sa:tsto-
Britse cognaten: -
Verdere cognaten: -
Probleem: Men heeft geprobeerd dit aan *sáith* “verzadiging, walging” te verbinden, maar dit is semantisch te ver van elkaar verwijderd. Er is geen andere etymologie voorgesteld.

Oudiers: *sub*⁹³ “aardbei” [u, n]
Betekenisveld: 1) Akkerbouw en gewassen: 2) fruit, 3) specifiek
Eigen reconstructie: *subu-
Britse cognaten: *W syfi*, MBRET *sivi*, CO *syvy* [alle collectieve meervoudsvormen]
Verdere cognaten: -

⁹⁰ Vendryes et al. 1959-1987: S 20.

⁹¹ Vendryes et al. 1959-1987: S 23.

⁹² Vendryes et al. 1959-1987: S 26-27.

⁹³ Vendryes et al. 1959-1987: S 197-198.

Probleem: Vendryes accepteert een voorstel van J.E. Caerwyn Williams om het te verbinden met dezelfde wortel als *suth* “sap, melk”, namelijk *seu- “jus, vochtigheid” met -bh- of -m- erachter > *su-bh-í.

Oudiers: *tanach*⁹⁴ “harde kaas” [a:, f]

Betekenisveld: 1) Vee(-teelt) en dierlijke producten: 2) melkvee, 3) specifiek

Eigen reconstructie: *tanV[k/g]a:

Britse cognaten: -

Verdere cognaten: -

Probleem: Etymologie onbekend.

Oudiers: *tinne*⁹⁵ “reuzel, gezouten varken” [io, m]

Betekenisveld: 1) Vee(-teelt) en dierlijke producten: 2) varkens, 3) specifiek

Eigen reconstructie: *tinnijo-, of *tindnijo-, of *tisnijo-

Britse cognaten: -

Verdere cognaten: -

Probleem: Mogelijk afgeleid van *tinaid* “smelten”, maar dit woordenboek twijfelt er enigszins aan of dat werkwoord daadwerkelijk bestaat. Bovendien is het semantisch lastig de twee te verbinden. Volgens Peter is het ook formeel onmogelijk. Mogelijk substraat.

Oudiers: *trechlam*⁹⁶ “een soort eetbare plant” [o?, m?/n?]

Betekenisveld: 1) Akkerbouw en gewassen: 2) gewassen, 3) specifiek(?)

Eigen reconstructie: *tr[e/i]kVIVmV-

Britse cognaten: -

Verdere cognaten: -

Probleem: Etymologie onbekend.

Oudiers: *úr* (later ook *úir*)⁹⁷ “vruchtbaar land” [o?/a:?, m/f]

Betekenisveld: 1) Gebouwen/stallen en land: 2) land, 3) algemeen

Eigen reconstructie: *úr[o-/a:]

Britse cognaten: -

Verdere cognaten: ON *aurr*, OENG *éar*

⁹⁴ Vendryes et al. 1959-1987: T 27.

⁹⁵ Vendryes et al. 1959-1987: T 71.

⁹⁶ Vendryes et al. 1959-1987: T 131.

⁹⁷ Vendryes et al. 1959-1987: U 26.

Probleem: De Germaanse woorden betekenen “humus, land”, maar sluiten klankwettig volgens het woordenboek niet perfect aan op het Ierse woord. Het hangt ervan af of deze woorden cognaat zijn of niet wat betreft de status als potentieel Iers, of als mogelijk Noordwest-Europees substraat.

Oudiers: *úth*⁹⁸ “uier” [o?, m]

Betekenisveld: 1) Vee(-teelt) en dierlijke producten: 2) melkvee, 3) algemeen

Eigen reconstructie: *úto-, of misschien *útu- als het toch een u-stam is.

Britse cognaten: -

Verdere cognaten: -

Probleem: De etymologie van dit woord is erg onzeker. Volgens Schrijver lijkt het op IE *(o)u:dhr- “uier”, maar kan dit klankwettig niet.

⁹⁸ Vendryes et al. 1959-1987: U 31.

Pedersen

Oudiers:	<i>indile</i> ⁹⁹ “bezittingen, vee” [ia:, f]
Betekenisveld:	1) Vee(-teelt) en dierlijke producten: 2) dieren algemeen, 3) algemeen
Eigen reconstructie:	*[i/e]nd[i/e]lija:
Britse cognaten:	OBRET <i>endlim</i> , CO <i>ynnill</i> , <i>ennill</i>
Verdere cognaten:	-
Probleem:	Het eerste lid <i>ind-/ande-</i> valt te herkennen, maar het tweede deel kan Pedersen niet identificeren.

Kelly

Oudiers:	<i>cintecal</i> ¹⁰⁰ “ruwe wol” [?, ?]
Betekenisveld:	1) Vee(-teelt) en dierlijke producten: 2) wol-vee, 3) specifiek
Eigen reconstructie:	*cintVggVI-. Dit woord laat zich lastig reconstrueren. De combinatie VNT in beklemtoonde positie zou regelmatig /e:DD/ > /e:D/ op moeten leveren. Dit ondersteunt de gedachte dat het hier om een betrekkelijk laat Brits leenwoord gaat. De /g/ tussen twee vokalen in impliceert dit ook.
Britse cognaten:	<i>W kenhugel</i>
Verdere cognaten:	-
Probleem:	Een Brits leenwoord in het Iers.

Oudiers:	<i>lupait</i> ¹⁰¹ “zeug van 6 tot 8 maanden oud” [i?, f?]
Betekenisveld:	1) Vee(-teelt) en dierlijke producten: 2) varkens, 3) specifiek
Eigen reconstructie:	*lupp[u/i][t/d]i-. Een andere interpretatie is *luppV + *it. Schrijver stelt *lupp[u/i]nti- voor.
Britse cognaten:	-
Verdere cognaten:	-
Probleem:	Etymologie onbekend. Mogelijk is <i>-it</i> echter een vrouwelijk suffix. Schrijver wijst me er terecht op dat de onierse [p] op substraat wijst.

Oudiers:	<i>les</i> ¹⁰² “hof, erf” [o, m]
----------	---

⁹⁹ Pedersen 1909-1913: vol. 1, 148.

¹⁰⁰ Kelly 1997: 71.

¹⁰¹ Kelly 1997: 85.

¹⁰² Kelly 1997: 364.

Betekenisveld: 1) Gebouwen/stallen en land: 2) overige gebouwen en erf, 3) algemeen
Eigen reconstructie: *lisso-
Britse cognaten: MW *llys*
Verdere cognaten: -
Probleem: Het woord is duidelijk cognaat met *llys*, maar in de etymologische woordenboeken onvindbaar.

Vermoedelijk wel relevant substraat, maar geen landbouwterm

Matasović

Oudiers: *bled*¹⁰³ “monster, groot dier, walvis” [a:, f]
Betekenisveld: 1) Vee(-teelt) en dierlijke producten: 2) dieren algemeen, 3) algemeen
Reconstructie MAT: *bIVdV-
Eigen reconstructie: *bl[e/i]da:
Britse cognaten: MW *bleidd*, OBRET *bleid*, OCO *bleit*
Verdere cognaten: -
Probleem: Volgens Matasović lijken de Britse vormen van *blad-i- te komen, terwijl het Ierse woord van *blida: of *bleda: af moet stammen. Volgens Schrijver duidt het Brits eerder op *bledjo-. Vermoedelijk niet-IE substraat, en gezien de afwijking tussen het Brits en het Iers mogelijk een laat leenwoord.

Oudiers: *lestar*¹⁰⁴ “fles, schip, bijenkorf” [o, n]
Betekenisveld: 1) Gereedschap: 2) ongedefinieerd, 3) algemeen
Reconstructie MAT: *lestro-
Eigen reconstructie: *lestro-
Britse cognaten: OW *lestir*, MBRET *lestr*, OCO *lester*
Verdere cognaten: -
Probleem: De combinatie -st- in het Iers is ongewoon en het zou dan ook zeer wel kunnen dat dit een Welsh leenwoord in het Iers is. Het is onzeker of dit woord een IE etymologie heeft. Als de originele betekenis echter “vlechtwerk”, of “gevlochten bak” was dan kan van PC *flexstro- < PIE *plek-stro- afstammen. Dit woord kent in de vorm van het werkwoord *plek- vele IE vormen zoals *vlechten*.

Oudiers: *remor*¹⁰⁵ “groot, dik” [o/a:]
Betekenisveld: 1) Vee(-teelt) en dierlijke producten: 2) dieren algemeen, 3) algemeen
Reconstructie MAT: *rem(r)o-
Eigen reconstructie: *r[e/i]mr[o-/a:], of *r[e/i]mVr[o-/a:]
Britse cognaten: MW *ref*, *rhef*
Verdere cognaten: -

¹⁰³ Matasović 2009: 68.

¹⁰⁴ Matasović 2009: 238.

¹⁰⁵ Matasović 2009: 309.

Probleem: Het Welsh impliceert *remo-, het Iers *remro-. Er is geen IE etymologie bekend. Mogelijk Insulair substraat.

Oudiers: *smér*¹⁰⁶ “braam” [o?, m]

Betekenisveld: 1) Akkerbouw en gewassen: 2) bessen, 3) specifiek

Reconstructie MAT: *sme:ro-

Eigen reconstructie: *smjero-, of *sme[fricatief][resonant]os¹⁰⁷

Britse cognaten: MW *mwyar* “braam”, MBRET *mouar* “moerbeien”, OCO *moyr-bren*

Verdere cognaten: -

Probleem: Mogelijk Insulair substraat. Volgens Schrijver veronderstellen de Britse vormen *mijer- of *mijar- en is de enige oplossing die zodoende eventueel bij het Iers zou passen *smjer- (waarin dan dezelfde klankverandering als in O.Ir. *dé* acc.sg. ‘dag’ < *djem te zien zou zijn). Volgens Schrijver kent het mogelijk wel cognaten (Lat. *morus*, Gr. *moron*, etc. “moerbeï”), maar kan het desondanks inderdaad substraat zijn aangezien de correspondenties niet kloppen. Het Bretonse woord is wat dat betreft semantisch echter hoogst opvallend.

Vendryes

Oudiers: *bled*¹⁰⁸ “monster, groot dier, walvis” [a:, f]

Betekenisveld: 1) Vee(-teelt) en dierlijke producten: 2) dieren algemeen, 3) algemeen

Eigen reconstructie: *bl[e/i]da:

Britse cognaten: MW *bleidd*, BRET *bleiz*, MCO *bleit*

Verdere cognaten: -

Probleem: Etymologie onbekend.

Oudiers: *cauth*¹⁰⁹ “rotgans” [?, m?]

Betekenisveld: 1) Vee(-teelt) en dierlijke producten: 2) pluimvee, 3) specifiek

Eigen reconstructie: *caütV-

Britse cognaten: -

Verdere cognaten: -

Probleem: Verwand aan O.Ir. *cadan*, met dezelfde betekenis. Vermoedelijk een onomatopée.

¹⁰⁶ Matasović 2009: 347.

¹⁰⁷ Bijvoorbeeld *smegro-.

¹⁰⁸ Vendryes et al. 1959-1987: B 58.

¹⁰⁹ Vendryes et al. 1959-1987: C 51.

Oudiers: ***mónann(/monóg)***¹¹⁰ “(grote) veenbes/cranberry” [o/a:, m/f]
 Betekenisveld: 1) Akkerbouw en gewassen: 2) bessen, 3) specifiek
 Eigen reconstructie: *ma:n[a/o/u/e]n[o-/a:]
 Britse cognaten: -
 Verdere cognaten: -
 Probleem: Het woord is afgeleid van O.Ir. *móin* “moeras, turf” en zodoende in constructie gelijk aan het Nederlandse woord. *Móin* zelf is echter een woord zonder bekende etymologie (het kent wel het Welshe cognaat *mawn* en mogelijk het Bretonse cognaat *man*).

Oudiers: ***remor***¹¹¹ “dik” [o/a:]
 Betekenisveld: 1) Vee(-teelt) en dierlijke producten: 2) dieren algemeen, 3) algemeen
 Eigen reconstructie: *r[e/i]mr[o-/a:], of *r[e/i]mVr[o-/a:]
 Britse cognaten: *W r hef*
 Verdere cognaten: -
 Probleem: Etymologie onbekend.

Oudiers: ***smér***¹¹² “braam”
 Betekenisveld: 1) Akkerbouw en gewassen: 2) bessen, 3) specifiek
 Eigen reconstructie: *sme[fricatief][resonant]o-
 Britse cognaten: MW *mwyar* “braam”, MBRET *mouar* “moerbeï”, OCO *moyr-bren*
 Verdere cognaten: -
 Probleem: De voorgestelde Griekse en Latijnse cognaten *móron*, *mooron* en *mórum* sluiten niet goed aan op de Keltische woorden. Mogelijk kent het woord een niet-IE oorsprong. Zie ook de discussie van dit woord bij Matasović.

Pedersen

Oudiers: ***gigrann***¹¹³ “brandgans” [o, m]
 Betekenisveld: 1) Vee(-teelt) en dierlijke producten: 2) pluimvee, 3) specifiek
 Eigen reconstructie: *gigurano-
 Britse cognaten: MW *gwyrán*

¹¹⁰ Vendryes et al. 1959-1987: M 63.

¹¹¹ Vendryes et al. 1959-1987: R 19.

¹¹² Vendryes et al. 1959-1987: S 141.

¹¹³ Pedersen 1909-1913: vol 1, 101.

Verdere cognaten: -

Probleem: Etymologie onbekend en lastig te reconstrueren volgens Pedersen. De hier gegeven reconstructie is van Schrijver. Het door Pedersen gegeven cognaat - CO *gwyrain* - bestaat volgens Schrijver helemaal niet, hij wijst echter op een MW *gwyran*.

Kelly

Niet van toepassing.

Vermoedelijk géén bewijs van Insulair substraat

Matasović

Oudiers:	<i>corca, coirce</i> ¹¹⁴ “haver” [io, m]
Betekenisveld:	1) Akkerbouw en gewassen: 2) gewassen, 3) specifiek
Reconstructie MAT:	*korkkyo-
Eigen reconstructie:	*korkijo-
Britse cognaten:	MW <i>ceirch, cerch</i> , MBRET <i>kerch</i> , OCO <i>bara keirch</i>
Verdere cognaten:	OSwed <i>hagre</i> , Ned. <i>haver</i> , Lat. <i>ave:na</i>
Probleem:	Als het Oudzweedse <i>hagre</i> < *kokro-, het Nederlandse <i>haver</i> en het Latijnse <i>ave:na</i> , qua betekenis gelijk, inderdaad hetzelfde woord zijn dan is dit geen insulair Keltisch substraat, maar veeleer algemeen West-Europees substraat.
Oudiers:	<i>fér</i> ¹¹⁵ “gras, grasland” [o, n]
Betekenisveld:	1) Gebouwen/stallen en land: 2) land, 3) algemeen
Reconstructie MAT:	*wegro-
Eigen reconstructie:	*w[e/i]gro-
Britse cognaten:	MW <i>gweir</i> “hooi”
Verdere cognaten:	of LAT <i>augeo</i> , GOT <i>aukan</i> of LAT <i>uegeo</i> , OHG <i>wahhén</i>
Probleem:	Volgens Matasović is het semantisch moeilijk om deze Keltische woorden met hun continentale cognaten te verbinden. Schrijver, en ikzelf, zien echter niet in wat er op tegen is om woorden die ‘groeien’ betekenen aan woorden voor ‘gras’ te verbinden. De kans dat dit een voorbeeld van Insulair substraat is is klein.
Oudiers:	<i>og</i> ¹¹⁶ “ei” [s, n]
Betekenisveld:	1) Vee(-teelt) en dierlijke producten: 2) pluimvee, 3) algemeen
Reconstructie MAT:	-
Eigen reconstructie:	*[o/u]go-
Britse cognaten:	-
Verdere cognaten:	-

¹¹⁴ Matasović 2009: 216.

¹¹⁵ Matasović 2009: 408-409.

¹¹⁶ Matasović 2009: 50.

Probleem: Mogelijk een Brits leenwoord, Matasović noemt dat anderen dit voorgesteld hebben, maar doet er verder geen uitspraken over. Hij stelt slechts dat het i.i.g. niet formeel verbonden kan worden aan PIE *h₂ówoyo- “ei” > o.a. OW *ui* “ei”. Ik vind zelf de overeenkomst in vorm en betekenis met de Indo-Europese woorden te groot om het in dit stadium bewijs van Insulair substraat te noemen.

Oudiers: *sét*¹¹⁷ “schat” [o, m]

Betekenisveld: 1) Vee(-teelt) en dierlijke producten: 2) melkvee, 3) specifiek

Reconstructie MAT: *swanto-

Eigen reconstructie: *sw[a/e/i]nto-, of *s[a/e/i]nto-

Britse cognaten: MW *chwant*, BRET *c’hoant*, CO *whans*

Verdere cognaten: GO *swinþs*, OHG *gi-sund*; mogelijk ook GR *eús*, SKT *su-*, HITT *ássu-*

Probleem: Het probleem zit hem volgens Matasović wat betreft de Germaanse woorden die “sterk, gezond” betekenen met name in de semantische ontwikkeling. Zowel de Keltische als de Germaanse woorden kunnen semantisch in theorie verbonden worden aan de overige drie woorden, die “goed” betekenen. De formele klankontwikkelingen zijn echter niet geheel duidelijk. Volgens Schrijver zit het probleem vooral in de vorm van Ierse bijvormen als *séoit*, die niet vanuit *swanto- en eigenlijk zelfs helemaal niet te verklaren zijn. Dat er iets bijzonders achter dit woord zit mag duidelijk zijn, maar gezien de sterke Germaanse verbinding noem ik het geen Insulair substraat.

Oudiers: *síthal*¹¹⁸ “emmer” [a:, f]

Betekenisveld: 1) Gereedschap: 2) ongedefinieerd, 3) algemeen

Reconstructie MAT: *si:tla:

Eigen reconstructie: *si:tVla:

Britse cognaten: MW *hidl*, MBRET *sizl*

Verdere cognaten: LAT *situla*

Probleem: Het Latijnse woord “urn, emmer” komt semantisch moeilijk overeen met het Welsh “trechter, filter”. Bovendien spreekt de korte /i/ naast de Ierse /í/ een directe leenrelatie tegen. Een IE etymologie is onbekend. Volgens Schrijver is *si:tla onmogelijk en lijkt de vorm dus op de vokaallengte na zeer sterk op het Latijn. Mogelijk stammen al deze woorden uit een algemener niet-IE substraat.

¹¹⁷ Matasović 2009: 361.

¹¹⁸ Matasović 2009: 338.

Vendryes

Oudiers: *meigel*¹¹⁹ “mekkeren” [a:, f]
Betekenisveld: 1) Vee(-teelt) en dierlijke producten: 2) dieren algemeen, 3) algemeen
Eigen reconstructie: *megela:
Britse cognaten: -
Verdere cognaten: LAT *micció*, GERM *merckern*, LIT *mekenù*, SKR *mékhhah*, ARM *makhi*
Probleem: Vermoedelijk is dit een onomatopoe. Zodoende valt het niet uit te sluiten dat het een eigen neologisme, of zelfs mogelijk substraat in het Iers zou kunnen zijn. Gezien de wijde verspreiding van vergelijkbare woorden in IE talen lijkt de kans hierop echter klein.

Oudiers: *og*¹²⁰ “ei” [?, n]
Betekenisveld: 1) Vee(-teelt) en dierlijke producten: 2) pluimvee, 3) algemeen
Eigen reconstructie: *[o/u]go-
Britse cognaten: W *wy*, BRET *vi*, CO *oy*
Verdere cognaten: GR *ooón*, LAT *ouum*, SERB *jáje*, ARM *ju*, OHG *ei*, ON *egg*, e.a.
Probleem: Het woord lijkt sterk met de andere woorden overeen te komen, maar kan onmogelijk direct verbonden worden met de Britse tegenhangers. De Britse woorden gaan namelijk terug op *ówyon of *áwyon, terwijl het Iers *uges- voorstelt. Het lijkt mogelijk enigszins op een Germaans leenwoord, maar erg waarschijnlijk is dit vermoedelijk niet. Zodoende is het een woord met een moeilijk op te stellen etymologie.

Oudiers: *sét*¹²¹ “schat” [o, m]
Betekenisveld: 1) Vee(-teelt) en dierlijke producten: 2) melkvee, 3) specifiek
Eigen reconstructie: *sw[a/e/i]nto-, of *s[a/e/i]nto-
Britse cognaten: W *chwant*
Verdere cognaten: -
Probleem: Vermoedelijk komt dit van *swanto-, al levert dit problemen op bij enkele Ierse verbuigingen. Zie de discussie van ditzelfde woord bij Matasović.

Oudiers: *torc*¹²² “zwijn” [o, m]
Betekenisveld: 1) Vee(-teelt) en dierlijke producten: 2) varkens, 3) specifiek

¹¹⁹ Vendryes et al. 1959-1987: M 28-29.

¹²⁰ Vendryes et al. 1959-1987: O 13.

¹²¹ Vendryes et al. 1959-1987: S 99.

¹²² Vendryes et al. 1959-1987: T 115.

Eigen reconstructie: *turco-
 Britse cognaten: MW *twrch*, MBRET *tourch*, MCO *torch*
 Verdere cognaten: -
 Probleem: Een Keltisch *torkos zou geïsoleerd zijn en niet regelmatig aan het Latijnse *porkos [PC *orcos] te relateren zijn. Mogelijk echter is er in een zeer vroeg stadium sprake geweest van vermenging tussen *trogo- > LAT *troia* “zeug” en *porkos waardoor er een *torkos “zwijn” ontstond zonder dat *orcos > O.Ir. *orcc* verdween. Een ingewikkelde oplossing van het probleem. Schrijver vertelt mij dat er is voorgesteld dit van het PIE *twrk- “scheuren, uitgraven” met het Griekse cognaat *sarks* “vlees” af te leiden. In dat geval is het gewoon IE. Ik zal het niet meerekenen als bewijs voor substraat.

Pedersen

Niet van toepassing.

Kelly

Oudiers: *indrechtán*¹²³ “een soort worst” [o, n]
 Betekenisveld: 1) Vee(-teelt) en dierlijke producten: 2) dieren algemeen, 3) specifiek
 Eigen reconstructie: *[i/e]ndr[e/i]ktagno-
 Britse cognaten: -
 Verdere cognaten: -
 Probleem: Etymologie onbekend. Het *-agnos is een verkleinsuffix. Schrijver stelt voor dat het mogelijk een verkleinwoord van *inathar* “ingewanden” < *enutro- is. Gezien deze mogelijkheid beschouw ik het niet als bewijs van Insulair substraat.

¹²³ Kelly 1997: 339.

Bijlage 3: Betekenisvelden van de woorden uit de eerste inventaris op niveau 1 en 2

Gereedschap (67/321):

á	farm-cart	Ongedefinieerd
aile	fence	Ongedefinieerd
aire	woven fence (on a river), weir, dam	Ongedefinieerd
áith	drying-kiln	Akkerbouw
all	bridle	Veeteelt
amlach	ploughing tackle, halter and straps	Akkerbouw
arathar	plough, ploughing equipment	Akkerbouw
bachall	crozier, pastoral staff	Veeteelt
biáil	axe	Ongedefinieerd
bráigdech	halter	Veeteelt
bráo	quern	Akkerbouw
brot	goad	Veeteelt
búarach	spancel	Veeteelt
carr	farm-cat, cartload	Ongedefinieerd
cécht	ploughbeam	Akkerbouw
cennos	halter	Veeteelt
coltar	coulter	Akkerbouw
corae	stone wall, weir	Ongedefinieerd
corrán	hook, sickle	Akkerbouw
crúach	quern	Akkerbouw
cuirech	bond, restraint	Veeteelt
cuing	yoke	Veeteelt
cuinneóc	churn	Veeteelt
deimes	shears	Veeteelt
eipit	axe	Ongedefinieerd
fecc	spade, spade-handle	Akkerbouw
fertas	shaft, spindle-stick	Ongedefinieerd
fidbae	billhook	Ongedefinieerd
flesc	rod, whip	Veeteelt
glomar	bridle-bit	Veeteelt
gop	muzzle, mouth, beak (animal/bird)	Veeteelt
imbe	fencing, fence	Ongedefinieerd
lestar	vessel, beehive	Ongedefinieerd

loman	rope, leash	Ongedefinieerd
mám	yoke	Veeteelt
míach	bushel, sack	Akkerbouw
muide	vessel (generally for milk)	Veeteelt
nasc	tie, ring	Ongedefinieerd
og	iron harrow	Akkerbouw
piscatal/pistal	yoke-peg(?) of plough, bolt	Akkerbouw
ráca	rake	Akkerbouw
rámae	oar, spade	Akkerbouw
rastal	rake, drag-hoe	Akkerbouw
rodb	axe	Ongedefinieerd
roid	knotted withe	Ongedefinieerd
rúam	spade, turf-spade	Akkerbouw
samthach	handle (of tool)	Ongedefinieerd
sás	noose, snare	Veeteelt
scechóir	haw	Ongedefinieerd
serr	sickle	Akkerbouw
síthal	bucket	Ongedefinieerd
slabrad	chain	Ongedefinieerd
slat	rod, stalk, stem	Ongedefinieerd
sleaghan	turf-spade	Akkerbouw
slúasat	shovel	Akkerbouw
socc	ploughshare, iron lever, pin-spar	Akkerbouw
sorn	oven	Ongedefinieerd
spor	spur	Veeteelt
srían	bridle	Veeteelt
sroigell	whip, scourge	Veeteelt
srúblaing	muzzle	Veeteelt
stiróip	stirrup	Veeteelt
súst	threshing-stick, flail	Akkerbouw
tál	adze	Ongedefinieerd
timcomac	girth	Veeteelt
túag	axe	Ongedefinieerd
udnocht	wattle fence	Ongedefinieerd

Akkerbouw en gewassen (82/321):

aball	apple-tree	Bomen
aín	rushes, reeds	Planten algemeen
airmed	measure of grain	Ongedefinieerd
áirne	sloe	Ongedefinieerd
airthend	timothy-grass	Planten algemeen
apaig	ripe	Gewassen
ar	ploughing	Ongedefinieerd
airid	to plough	Ongedefinieerd
arbor	corn	Gewassen
ás	growth	Planten algemeen
biror	watercress	Planten algemeen
bláth	flower	Planten algemeen
borrhach	swelling, growth, crop(?)	Planten algemeen
borrlus	garlic, leek(?)	Gewassen
braisech	cabbage, vegetable soup	Gewassen
cáer	berry	Ongedefinieerd
cainnenn	onion, garlic, leek	Gewassen
cáith	chaff, husk	Planten algemeen
cép	onion	Gewassen
cerrbacán	skirret	Gewassen
cnú	nut	Bomen
coll	hazel	Bomen
corca, coirce	oats	Gewassen
corcair	murex, purple dye	Ongedefinieerd
crim	wild garlic	Gewassen
cruithnecht	wheat	Gewassen
curar	pignut	Gewassen
dais	corn-rick/-stack	Planten algemeen
derucc	acorn	Bomen
draigen	blackthorn	Ongedefinieerd
dris	bramble	Ongedefinieerd
foltchep	chives	Gewassen
gairleóc	garlic	Gewassen
glaisen	woad	Gewassen
grán	grain	Gewassen
ith	corn	Gewassen

lín	flax, linen, fishing-/deer-net	Gewassen
lub	plant	Planten algemeen
lus	plant, bush, herb, vegetable (esp. Leek)	Gewassen
máelán	awnless wheat, free-threshing wheat(?)	Gewassen
mecon	root	Planten algemeen
mell	sphere, ball, bulb, swelling	Planten algemeen
melle	edible root, bitter vetch(?)	Gewassen
mess	fruit, harvest, acorns	Bomen
mleth	grinding	Ongedefinieerd
mónann/monóg	cranberry	Ongedefinieerd
mraich/braich	malt	Gewassen
nenaid/nenntóc	nettle	Planten algemeen
oblann	apple-tree	Bomen
péire	pear	Fruit
pipur	pepper	Planten algemeen
pis	peas	Gewassen
pónair	bean	Gewassen
punnann	sheaf of corn	Planten algemeen
rait	bog-myrtle	Planten algemeen
raith	bracken	Gewassen
roid	madder	Gewassen
ros	linseed	Gewassen
rúadán	emmer(?) wheat	Gewassen
samad	sorrel	Planten algemeen
scoth	flower, blossom, lock of hair	Planten algemeen
secal	rye	Gewassen
seib	bean	Gewassen
semmar	clover, trefoil, wood-sorrel	Planten algemeen
serbán	bitter cereal, pil-corn(?)	Gewassen
síl	seed, seed-corn	Gewassen
simin	rush	Planten algemeen
simsán	wood-sorrel	Planten algemeen
sirín	cherry	Fruit
smér	blackberry	Ongedefinieerd
srúbán	bun, measure of oatmeal	Ongedefinieerd
súathad	kneading, mixing	Ongedefinieerd

sub	strawberry	Fruit
súg	juice	Ongedefinieerd
suillech	spelt wheat(?)	Gewassen
tarae	dried corn	Ongedefinieerd
torad	fruit, produce	Planten algemeen
trechlam	edible plant	Gewassen
tubae	cutting, digging	Ongedefinieerd
tuirenn	wheat	Gewassen
uball	apple	Fruit
uineman	onion	Gewassen

Vee(-teelt) en dierlijke producten (132/321):

adarc	horn	Dieren algemeen
ag	bullock, male calf, heifer, bovine	Overige (mannelijke) dieren
áirgech	herd, milk-maid	Ongedefinieerd
assal/assan	donkey, ass	Overige (mannelijke) dieren
áugaire	shepherd	Ongedefinieerd
banb	piglet, bonav	Varkens
bannae	drop, milk	Melkvee
bech	honeybee	Bijen en hun producten
binit	rennet	Dieren algemeen
birit	sow	Varkens
bláthach	buttermilk	Bijen en hun producten
bled	monster, large animal, whale	Dieren algemeen
blicht	milk, milking	Melkvee
blonac	lard	Dieren algemeen
bó	cow	Melkvee
bocc	buck-goat	Overige (mannelijke) dieren
búaball	wild ox	Overige (mannelijke) dieren
búachail	cowherd	Ongedefinieerd
búar	cattle	Melkvee
cadla	goat	Overige (mannelijke) dieren
cáera	sheep	Wol-vee
cailech	cock, male bird	Pluimvee
cáise	cheese	Melkvee

capall	work-horse, pony	Overige (mannelijke) dieren
carnae	fresh meat, flesh	Dieren algemeen
cauth	brent goose	Pluimvee
céir	wax	Bijen en hun producten
céis	young sow	Varkens
cennais/cennaid	domesticated, tame	Dieren algemeen
cercc	hen	Pluimvee
cethrae	cattle, livestock	Melkvee
cetnat	sheep	Wol-vee
cintecal	rough wool	Wol-vee
cnái	fleece	Wol-vee
codal	hide, skin of animal	Dieren algemeen
coinín	rabbit	Overige (mannelijke) dieren
coirtged	tanning	Ongedefinieerd
colpthach	two year old heifer	Melkvee
córait	yoked pair	Dieren algemeen
corn	horn	Dieren algemeen
cráin	sow	Varkens
crod	livestock, cattle	Melkvee
croth	curds, cream	Melkvee
cullach	stallion, boar	Overige (mannelijke) dieren
dáir	bulling, heat	Dieren algemeen
dam	ox	Overige (mannelijke) dieren
ech	horse, stallion	Overige (mannelijke) dieren
eréne	chicken	Pluimvee
feis	sow	Varkens
ferb	milch cow	Melkvee
gabor	goat	Overige (mannelijke) dieren
gaillín	capon	Pluimvee
gall	cock	Pluimvee
gamnach	stripper, cow with yearling calf	Melkvee
gamain	calf, older calf	Melkvee
géd	goose	Pluimvee
geilid	grazes	Dieren algemeen
gelt	grazing	Dieren algemeen
gemen	hide, skin of animal	Dieren algemeen

gert	product of cow, milk and dung	Melkvee
gigrann	barnacle goose	Pluimvee
grraig	herd (of horses)	Overige (mannelijke) dieren
grus	cheese	Melkvee
gruth	curds, cream	Melkvee
imb	butter	Melkvee
indile	possessions, wealth, cattle	Dieren algemeen
indrechtán	sausage(?)	Dieren algemeen
ingaire	herding, looking after	Dieren algemeen
lacht	milk	Melkvee
lethar	leather	Dieren algemeen
lóeg	calf	Melkvee
lupait	female pig of 6 to 8 months	Varkens
lúrcc	piglet, bonav	Varkens
lurchaire	foal	Overige (mannelijke) dieren
máethal	curds, soft cheese	Melkvee
maistred	churning	Melkvee
marc	horse, mare	Overige (mannelijke) dieren
maróc	sausage	Dieren algemeen
mart	dead animal, carcass	Dieren algemeen
mát	pig	Varkens
medc	whey(?)	Melkvee
meigel	bleating, mewling	Dieren algemeen
meile	gelding	Overige (mannelijke) dieren
melg	milk	Melkvee
mellit	honey-based drink (nót mead!)	Bijen en hun producten
méth	fat	Dieren algemeen
mil	honey	Bijen en hun producten
milc	milk	Melkvee
mlegon	milking	Melkvee
mlicht	milk	Melkvee
mligid	milks	Melkvee
molt	wether, ram, sheep	Overige (mannelijke) dieren
mucc	pig	Varkens
múl	mule	Overige (mannelijke) dieren
nuídlechas	recent calving	Melkvee

nús	colostrum, beestings	Melkvee
og	egg	Pluimvee
oí	sheep	Wol-vee
oimeic	milking(?)/sheepmilk(?)	Melkvee
oisc	young ewe	Wol-vee
olann	wool	Wol-vee
orcc	piglet, bonav	Varkens
pell/fell	horse	Overige (mannelijke) dieren
peta	pet animal or bird	Overige (mannelijke) dieren
reithe	ram	Overige (mannelijke) dieren
remur	fat	Dieren algemeen
rerchercc	fully grown(?) hen	Pluimvee
saithe	swarm of bees	Bijen en hun producten
sall	salted meat, pork, fat	Dieren algemeen
samasc	three-year-old dry heifer	Melkvee
sartan	a year's growth of wool	Wol-vee
scuichid	weaned(?) piglet	Varkens
seiche	hide	Dieren algemeen
serrach	foal, colt	Overige (mannelijke) dieren
sét	currency unit, treasure	Melkvee
smiur	marrow	Dieren algemeen
stáec	steak	Dieren algemeen
suma	pack-horse	Overige (mannelijke) dieren
suth	fruit, produce, milk	Melkvee
tanach	hard cheese	Melkvee
tarb	bull	Overige (mannelijke) dieren
táth	binding, solder; type of cheese	Melkvee
tinne	fitch (of bacon)	Varkens
togairt	dairying	Melkvee
torc	boar	Varkens
trét	herd	Dieren algemeen
trog	giving birth/castration/produce	Dieren algemeen
tuar	provision, preparation, manure	Ongedefinieerd
úairtnech	salt-fed(?) cow	Melkvee
úan	lamb	Wol-vee
úsca	lard, grease	Dieren algemeen

úth	udder	Melkvee
-----	-------	---------

Gebouwen/stallen en land (33/321):

achad	field, pasture	Land
airbe	enclosure, pen	Veeteelt
áirge	summer milking-place	Veeteelt
baile	place, townland, farm	Overige gebouwen en erf
búaile	cow pen	Veeteelt
clúain	damp pasture, untilled field	Land
crannóg	lake-dwelling	Overige gebouwen en erf
cró	pig-sty	Veeteelt
cuile	kitchen, larder	Overige gebouwen en erf
etham	arable land	Land
fenamain	wattling	Overige gebouwen en erf
fér	grass, grassland	Land
ferann	land	Land
fíthe	wattling	Overige gebouwen en erf
foil	enclosure, ring, pig-sty	Veeteelt
gardda	garden, garth	Land
gort	tilled field, cornfield	Land
les	farmyard, courtyard	Overige gebouwen en erf
machae	cattle-enclosure	Veeteelt
mag	plain, open country	Land
methas	land-holding, home territory	Land
mruig	land	Land
muilenn	mill	Overige gebouwen en erf
ráth	earthen rampart	Overige gebouwen en erf
saball	barn	Veeteelt
scioból	barn	Veeteelt
selb	land holding	Land
talam	land, earth	Land
taurchrecc	fief, advance to client from lord	Land
tech	house, home	Overige gebouwen en erf
tír	land, territory	Land
treb	house, household, farm	Overige gebouwen en erf
úir	soil, land, arable	Land

Overig (7/321):

bairgen	loaf of bread	Akkerbouw
biad	food	Ongedefinieerd
esarn	year-old wine	Akkerbouw
fíad	wild	Ongedefinieerd
fin	wine	Akkerbouw
tort	loaf	Akkerbouw

Bijlage 4: Overzicht van de woorden uit de eerste inventaris die onbehandeld zijn gebleven

Ik heb niet elk woord uit de eerste inventaris daadwerkelijk weten te vinden. Hiermee bedoel ik dat niet alle woorden voorkomen in één van de gebruikte etymologische werken. Deze ‘onvindbare’ woorden heb ik in dit onderzoek verder buiten beschouwing gelaten, maar in deze vierde bijlage geef ik ten behoeve van de duidelijkheid een overzicht van deze termen.

Niet gevonden woorden: 108/429 = 25%

Gereedschap: 21/84 = 25%

adastar

aidemm

airchomal

airleng

carr

crosán

derb

dias

em

esem

felm/felmae

galam

goiste

ian

intech

láem

omar

práca

sód

súainem

tacmaise

Landbouw en Gewassen: 34/116 = 29,5%

ailgubad

aipgigud

aitenn

biorragán

bonn
blaán
búain
cál
connal
crúach
dercna
días
éornae
femaid
féorus
foigdech
foirsed
forcán
gemar
glám
gleslige
ibdach
imdell
imus
lúachair
lungait
magra
minugud
mucóir
nóes
sep
tírad
trillsín
túargan

Veeteelt en dierlijke producten: 41/177 = 23%

aílech
airlae
as
bennán
bligire

bóithreán
ceirthe
comlachtaid
corcóg
craíbech
crúachait
dine
doth
drúchtán
éit
erc
etrud
fáiscre
fuairthneach
fúal
gabor
geir
giunad
gruiten
id
inbe
indud
lachu
lair
laulgach
lí
loarg
míaslach
mulach/mulchán
oisén
otrach
rop
rúainne
sailliud
trichem
úachtar

Gebouwen/stallen en land: $11/44 = 25\%$

dom

fintiu

fót

gelestar

indes

indle

inne

ithir

léibend

lénae

lías

Overig: $1/8 = 12,5\%$

balgum